

Lapsen temperamentti ja sen tukeminen päiväkodin arjessa

Suvi Pirnes ja Roosa Lappeteläinen

Opinnäytetyö
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

2014

TIIVISTELMÄ

LAPIN AMMATTIKORKEAKOULU, sosiaaliala

Koulutusohjelma:	Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyön tekijä(t):	Suvi Pirnes ja Roosa Lappeteläinen
Opinnäytetyön nimi:	Lapsen temperamentti ja sen tukeminen päiväkodin arjessa
Sivuja (joista liitesivuja):	67 (3)
Päiväys:	10.11.2014
Opinnäytetyön ohjaaja(t):	Kaisu Vinkki ja Sari Leppälä
<p>Opinnäytetyön kuvaus</p> <p>Opinnäytetyömme aiheena on lapsen temperamentti ja sen tukeminen päiväkodin arjessa. Tuomme työssämme esille eri temperamenttien määrittelyä ja sitä, miten eri temperamenttityyppiset lapset näkyvät ja toimivat. Tarkastelemme myös sitä, miten temperamenttien monimuotoisuus näyttäytyi meille päiväkodissa. Lisäksi kerromme, miten tietyyppisiä temperamenteja tulisi tukea ja mitä mieltä lastentarhanopettajat ovat aiheesta.</p> <p>Teoreettinen kuvaus</p> <p>Opinnäytetyömme teoreettinen viitekehys koostuu temperamentista sekä siihen liittyvistä ja vaikuttavista asioista. Temperamentin käsitteeseen liittyy olennaisesti temperamenttipiirteet sekä lapsen itsetunnon tukeminen. Työssämme tuomme esille myös miten ympäristö ja kasvatus vaikuttavat temperamenttiin ja sen muotoutumiseen.</p> <p>Metodologinen kuvaus</p> <p>Opinnäytetyömme on laadullinen eli kvalitatiivinen. Aineistomme koostuu 3-5 – vuotiaiden lasten havainnoinneista ja lastentarhanopettajien haastatteluvastauksista. Käytimme menetelminä osallistuvaa havainnointia ja puolistrukturoitua haastattelua, joka muistutti hieman myös teemahaastattelua. Halusimme selvittää havainnoinnin kautta, miten temperamentit näkyvät päiväkodissa. Haastatteluiden tarkoituksena oli puolestaan selvittää, millainen näkemys lastentarhanopettajilla oli temperamenteista. Analysoimme aineistoamme sisällönanalyysillä, jossa teemoittemme haastatteluvastaukset sekä tyypittemme havainnointituloksia.</p> <p>Johtopäätökset</p> <p>Haastatteluvastauksien ja teorian perusteella tulimme siihen johtopäätökseen, että haastattelemamme lastentarhanopettajat olivat hyvin tietoisia temperamentin vaikutuksesta lapseen ja hänen toimintaansa. Keskeisiä yhteneväisyyksiä vastauksien ja teorian välillä olivat temperamentin määrittely sekä sen vaikutus esimerkiksi lapsen ryhmäytymiseen. Saimme paljon tietoa havainnoimalla lapsia ja näiden havaintojen pohjalta teimme johtopäätöksiä siitä, mihin temperamenttityyppiin kukin lapsi kuuluu. Nämä päätelmät ovat kuitenkin vain meidän näkemyksiä, emmekä voi luokitella lapsia vain näiden, lyhyessä ajassa saatujen tietojen perusteella.</p>	
Asiasanat: temperamentti, yksilöllisyys, varhaiskasvatus, päiväkot	

ABSTRACT

LAPLAND UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES, social services

Degree programme:	Bachelor of Social Services
Author(s):	Suvi Pirnes and Roosa Lappeteläinen
Thesis title:	Child's temperament and how to support it in the day care centre
Pages (of which appendixes):	67 (3)
Date:	10.11.2014
Thesis instructor(s):	Kaisu Vinkki and Sari Leppälä
<p>Thesis description</p> <p>The subject of our thesis is child's temperament and how to support it in the day care centre. We will present in our thesis the definition of temperament and how children with different types of temperament are seen and how they act. We examine also, how many different ways temperament appeared to us in the day care centre. In addition, we are going to tell, how we could support different temperaments and what the kindergarten teachers think about the subject.</p> <p>Theoretical summary</p> <p>The theoretical framework of our thesis consists of temperament and the things that are related to it and have an effect on it. The concept of temperament includes essentially temperament qualities and supporting of child's self-esteem. We will also bring out in our thesis how the environment and education effect on child's temperament.</p> <p>Methodological summary</p> <p>Our thesis is qualitative. Our material consists of observations of 3-5 –years old children and of interview answers of kindergarten teachers. We used as our methods participatory observation and half-structured interview that resembles a little theme interview. We wanted to find out by observation how temperaments show in the day care centre. The meaning of the interviews was to clear up what kind of understanding kindergarten teachers have about temperaments. We analyze our results by using content analysis. We distribute our interview answers under different themes and divide the children to different types of temperament.</p> <p>Conclusions</p> <p>On the basis of the interview answers and theory we came into the conclusion that kindergarten teachers were truly aware of the effect of temperaments on child's behavior. Central similarities between answers and theory were definition of temperament and how the temperament effects on a child's way to become part of the group. We got lots of information while observing children and after that we made some conclusions of which temperament types the children are. These conclusions are only our own opinions and we cannot categorize the children on these grounds because the observation time was so short.</p>	
Asiasanat: temperament, individuality, early childhood education, day care centre	

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	2
ABSTRACT	3
SISÄLLYS	4
1 JOHDANTO	6
2 METODOLOGINEN KATSAUS	8
2.1 Opinnäytetyömme lähtökohdat	8
2.2 Laadullinen tutkimus.....	10
2.3 Havainnointi aineistonkeruumenetelmänä.....	12
2.4 Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä.....	15
2.5 Aineiston analyysimenetelmä	19
3 TEMPERAMENTIN LÄHTÖKOHTIA.....	22
3.1 Temperamenttitutkimuksen kehitys	22
3.2 Eri temperamenttiteorioita	24
3.3 Temperamentin määrittelyä	26
4 TEMPERAMENTTIPIIRTEET.....	28
4.1 Erilaiset temperamenttityypit ja -piirteet	28
4.2 Aktiivisuus ja rytmisyys.....	31
4.3 Lähestyminen tai vetäytyminen uusissa tilanteissa ja sopeutuvuus.....	33
4.4 Vastaus- eli responsiivisuuskynnys sekä mielialan laatu ja reaktioiden voimakkuus	35
4.5 Häirittävyys, tarkkaavuuden kesto sekä sinnikkyys	37
5 KASVATUKSEN JA ERI YMPÄRISTÖJEN VAIKUTUS TEMPERAMENTTIIN	39
5.1 Kasvatus ja ympäristö	39
5.2 Päiväkotiryhmän merkitys	41
5.3 Kasvatuskumppanuus temperamentin tukijana.....	43
6 ERI TEMPERAMENTTITYYPPISTEN LASTEN TUKEMINEN PÄIVÄKODISSA	45
6.1 Aidon kohtaamisen, arvostavan katseen sekä palautteen merkitys.....	45
6.2 Kasvattajan ammatillisuus kasvun tukijana ja rajojen asettajana	47
6.3 Haastavan tai aktiivisen lapsen tukeminen	50
6.4 Helpon temperamentin tukeminen	53
6.5 Vetäytyvän ja ujon lapsen tukeminen	53

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	57
LÄHTEET.....	62
LIITTEET	64

1 JOHDANTO

Opinnäytetyömme käsittelee temperamenttien näkyvyyttä päiväkodissa ja sitä, miten temperamenttityypiltään erilaisia lapsia voidaan tukea juuri heille sopivalla tavalla. Tutkimuskysymyksemme olivat siis seuraavanlaiset; miten eri temperamenttityyppiset lapset toimivat ja näkyvät päiväkodin arjessa, ja miten päiväkodissa voidaan tukea lapsen myönteistä kasvua ja kehitystä hänen temperamenttiaan huomioiden. Näillä tavoilla haluamme luoda lapselle sellaisen olon, että hän voi olla oma itsensä tietäen, että muut hyväksyvät sen. Tarkoituksena ei siis ole se, että lapsen pitäisi muuttaa omaa temperamenttiaan vaan se, että löytäisimme tapoja, joilla voisimme tukea lapsen ominaista temperamenttia. Aihe oli meidän mielestämme mielenkiintoinen ja halusimme saada syvempää tietoa temperamenteista, jotta voisimme ymmärtää tulevina ammattilaisina lasten erilaista käytöstä. Olemme varmoja siitä, että tulemme tarvitsemaan saamaamme tietoa tulevaisuudessa, sillä päiväkodin lapsiryhmät ovat suuria ja täynnä erilaisia temperamentteja. Suuren ryhmän hallinnassa myös kasvattajan ammatillisuus korostuu, sillä hänen tulee osata ottaa huomioon eri temperamentit toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Aihe on tärkeä myös yhteiskunnallisella tasolla, sillä siitä ei ole ainakaan Suomessa tehty paljon tutkimuksia, ja olemme sitä mieltä, että tätä aihetta pitäisi nostaa enemmän esille kasvattajien keskuudessa. Meille oli myös tärkeää, että opinnäytetyömme aihe herättelisi päiväkodin henkilökuntaa pohtimaan syvällisemmin sitä, miten he itse toimivat eri temperamenttityyppisten lasten kanssa. Yllätyimme positiivisesti, sillä aihe kiinnosti henkilökuntaa enemmän kuin osasimme odottaa.

Tavoitteenamme oli kasvaa ammatillisesti opinnäytetyömme kautta ja kehittää omia havainnointitaitojamme. Havainnointi on tärkeä osa lastentarhanopettajan työtä, ja nyt meillä oli hyvä tilaisuus harjoitella sitä. Havainnointimenetelmän harjoittelu auttoi siihen, että meillä on tulevassa työssämme helpompi nähdä eri temperamenttityyppisten lasten tarpeet ja oppia vastaamaan niihin. Aihe on siis hyödyllinen meitä itseämme varten, sillä tulevassa työelämässä pystymme hyödyntämään opinnäytetyömme avulla saamaamme kokemuksellista ja teoreettista tietoa. Opinnäytetyömme rakentuu siten, että kerromme ensin, millä tavoin keräsimme aineistoa ja mikä toimi meidän teoreettisena viitekehyksenämme. Aineistonkeruu tapahtui päiväkodissa, jossa havainnoimme 3-5 -vuotiaita lapsia ja haastattelimme lastentarhanopettajia. Havainnointimme oli luon-

teeltaan osallistuvaa ja haastattelut puolestaan puolistrukturoituja, joissa oli myös teemahaastattelun piirteitä. Koska käytimme kahta menetelmää aineistonkeruussa, näkyy meidän opinnäytetyössämme triangulaatio, josta kerromme metodologisessa osiossa tarkemmin. Metodologisen osion jälkeen kerromme teoriataustoista, jossa aluksi avaamme temperamenttitutkimuksen historiaa ja eri teorioita, sekä kerromme tarkemmin valitsemastamme teoriasta. Tämän jälkeen määrittelemme temperamenttia ja esittelemme temperamenttityypit, sekä yhdeksän eri piirrettä, jotka esiintyvät valitsemassamme teoriassa. Seuraavaksi käsittelemme kasvatuksen ja erilaisten ympäristöjen vaikutusta temperamenttiin ja avaamme muun muassa kasvatuskumppanuuden tärkeyttä.

Viimeinen pääkappale on opinnäytetyömme tärkein osio ja siinä keskitytään pelkästään toiseen tutkimuskysymykseemme. Ensimmäinenkin tutkimuskysymys on tärkeä, mutta opinnäytetyömme kautta halusimme saada vastauksen nimenomaan siihen, miten erilaisia temperamentteja voitaisiin tukea. Käsittelemme tässä osiossa ensin sellaisia asioita, joita jokaisen kasvattajan tulisi huomioida työskennellessään lasten kanssa. Aito katse, lapsen kohtaaminen sekä palautteen anto oikealla tavalla ovat esimerkkejä niistä asioista, joita kasvattajan tulisi pohtia omassa työssään. Tämän jälkeen erittelemme, miten eri temperamenttityypisiä lapsia tulisi kohdata ja tukea. Pyrimme tarkastelemaan näitä tukemisen muotoja havainnoitavien lasten kautta. Tämän lisäksi kerromme myös ujon lapsen kohtaamisesta, vaikka havainnoitavissa lapsissa ei selvästi näkynyt ujoa tai vetäytyvää temperamenttia. Halusimme kuitenkin tarkastella myös tätä temperamenttipiirrettä, sillä ujoja lapsia on yleensä päiväkotiryhmissä ja halusimme tuoda esille keinoja, miten kasvattajat voivat huomioida tällaisia lapsia. Lopuksi teemme yhteenvedon aineistomme pohjalta ja vertailemme lastentarhanopettajien haastattelutuloksia keskenään, sekä teoriaan peilaten. Haastatteluvastaukset olemme kuitenkin sijoitelleet tekstiin aiheiden mukaisesti niille sopiville paikoille, joten pohdintaosiossa emme avaa niitä enää uudelleen. Pohdimme loppukappaleessa myös havainnointiaineistoamme ja tyypittelemmme lapset eri temperamenttityyppeihin. Muu havainnointiaineisto löytyy temperamenttipiirteiden teoriaosuudesta. Näistä ratkaisuistamme huomaa, että käytämme työssämme spiraalimallia, jossa aineistoa sekä teoriaa käsitellään rinnakkain.

2 METODOLOGINEN KATSAUS

2.1 Opinnäytetyömme lähtökohdat

Opinnäytetyötä tehdessä täytyy jo ensiaskelilla pohtia, että kaikki tutkimustyötä koskevat asiat huomioidaan. Eettisesti hyvällä tutkimuksella tarkoitetaan, että tutkija on perehtynyt hyvään tieteelliseen käytäntöön. Eettisten ohjeiden toimintatapoihin kuuluvat rehellisyys, huolellisuus sekä tarkkuus tutkimusta tehdessä, tuloksia tallentaessa ja esittäessä sekä niitä arvioidessa. Myös tiedonhankinnan tulee olla eettisten kriteerien mukaista. Eettisyys näkyy myös siinä, kuinka avoimesti tutkimustuloksia julkaistaan. Tutkimustulokset tulee julkaista yksityiskohtaisesti, eikä tietoja saa vääristää tai yleistää kritiikittömästi. Opinnäytetyötä tehdessä tulee kunnioittaa toisten tekstejä, eikä tekstejä saa lainata luvottomasti. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2007, 23–24, 26.)

Aloimme miettiä opinnäytetyömme aihetta hyvissä ajoin, vuoden 2013 syksyllä. Opinnäytetyömme aiheenvalinta oli aluksi vaikeaa, koska meitä kiinnosti asia, jota olisi eettisten näkökulmien kannalta vaikea tutkia. Olimme kiinnostuneita lapsen saamasta henkilökohtaisesta huomiosta päiväkodissa ja halusimme lähestyä aihetta havainnoinnin kautta. Tulimme kuitenkin siihen tulokseen, että asian havainnointi olisi erittäin vaikeaa, sillä huomionsaannin määrää olisi ollut vaikea ajallisesti mitata. Myös huomion laadun arviointi olisi ollut haasteellista, sillä huomio voi olla niin monensävyyistä eri ihmisten mielestä. Ajattelimme myös, että se loisi päiväkodin työntekijöille sellaisen olon, että olisimme vain tarkkailemassa heitä ja arvioimassa heidän työtapojaan, vaikka tarkoituksenamme olisi ollut keskittyä lapsiin. Emme halunneet kuitenkaan kokonaan luopua lapsen kohdistuvan huomion ideasta, joten lähdimme aiheenvalinnassa hieman eri suuntaan.

Loppusyksystä 2013 kävimme keskusteluja keskenämme sekä opettajien kanssa opinnäytetyön aiheesta. Aloimme kiinnostua temperamenteista ja ihmisten synnynnäisestä erilaisuudesta. Aihe vaikutti mielenkiintoiselta ja koska temperamentin käsite on vaikea määritellä, halusimme tulevaisuutta ajatellen alkaa selvittää, mikä tekee ihmisestä yksilöllisen ja miten se näkyy jo päiväkotiyössä. Tästä lähtökohdasta aloimme etsiä teoreettista tietoa muun muassa Liisa Keltikangas-Järvisen teoksista, ja hän onkin tärkeässä

roolissa opinnäytetyömme teoriaosuudessa. Hänen kirjassaan Temperamentti- ihmisen yksilöllisyys (2004, 48–61) esiintyvien Thomasin ja Chessin jaottelu eri temperamentti-piirteistä toimi meidän havainnointimme pohjana päiväkodissa. Yksi syy aiheen valintaan oli myös se, että halusimme tietää miten päiväkodissa tiedostetaan lasten eri temperamentteja ja miten ne vaikuttavat lapsen käytökseen. Kun työntekijänä ymmärtää temperamenttien monimuotoisuuden, osaa myös ennakoida tilanteita, suunnitella toimintaa helpommin sekä tukea lasta hänelle sopivalla tavalla. Näiden ajatusten pohjalta asetimme seuraavanlaiset tutkimuskysymykset;

1. Miten eri temperamenttityyppiset lapset toimivat ja näkyvät päiväkodin arjessa?
2. Miten päiväkodissa voidaan tukea lapsen myönteistä kasvua ja kehitystä hänen temperamenttiansa huomioiden?

Koska olimme päättäneet jo aineistonkeruun menetelmämme, oli tutkimuskysymysten muotoileminen helppoa. Meille oli selvää jo alusta asti, että tulemme käyttämään havainnointia metodina, jonka kautta voisimme kehittää omia havainnointitaitojamme. Halusimme kuitenkin mahdollisimman monipuolisen aineiston, joten käytimme toisena metodina myös haastattelua. Aineistonkeruun toteutimme keväällä 2014, ja aineiston kerättyämme aloimme kirjoittaa opinnäytetyömme teoriaosuutta. Opinnäytetyöprosessi on ollut täynnä erilaisia valintoja, joita olemme joutuneet puntaroimaan monelta näkökannalta. Kun päätimme, että tulemme keräämään aineistomme päiväkodissa, tarvitsimme kaupungilta luvan, jonka lisäksi varmistimme asian vielä päiväkotien johtajilta. Lapsia havainnoidessa tarvitaan aina lupa myös lasten vanhemmilta, ja nämä luvat keräsimme saatekirjeillä ennen havainnoinnin aloittamista. Sekä saatekirjeissä että päiväkodissa kerroimme rehellisesti työmme eri vaiheista ja tulevasta havainnoinnista. Tämän lisäksi painotimme, että tiedot tulevat ainoastaan meidän käyttöömme ja lapset sekä haastateltavat lastentarhanopettajat tulevat pysymään nimettöminä työssämme. Emme voineet laittaa saatekirjeen pohjaa opinnäytetyömme liitteeksi, sillä sitä olisi vaikea muokata sellaiseen muotoon, että päiväkodin anonymitteetti säilyisi.

Raportoimme opinnäytetyömme käyttäen spiraalimallia, joka poikkeaa perinteisestä mallista niin, että käsittelemme teoriaa ja keräämämme aineistoa rinnakkain. Koska meillä oli havainnointi- ja haastatteluaineistoa, spiraalimalli oli hyvä valinta, sillä se tukee teoriaa tuoden siihen käytännönläheisyyttä. Ajattelimme myös, että on selkeäm-

pää, kun samaa aihetta koskevat asiat tulevat yhteen lukuun. Lukijan on myös helpompi sisäistää aihetta, kun aluksi kerromme teoriaa ja sen jälkeen avaamme tuloksiamme.

2.2 Laadullinen tutkimus

Laadullisella tutkimuksella tarkoitetaan tutkimusta, joka pohjautuu aineiston ja analyysin kuvaukseen (Eskola & Suoranta 2003, 13). Laadullisella tutkimuksella on monenlaisia lähestymistapoja ja aineistonkeruu- sekä analyysimenetelmiä, joilla tutkitaan ihmistä ja hänen elämäänsä. Laadullisen tutkimuksen nimitys voi harhaanjohtaa ja kuulostaa paremmalta kuin toinen tutkimustapa, määrällinen (kvalitatiivinen) tutkimus. Totuus on, että millään tutkimuksella ei voida kuitenkaan saavuttaa kaikkea mahdollista tietoa tutkittavasta ilmiöstä tai kohteesta. Näin ollen ei voida ajatella, että jokin toinen tutkimusmenetelmä olisi toistaan parempi. Jos kohdetta tutkitaan toistuvasti eri näkökulmista, voidaan kuitenkin saada monipuolista tietoa, jonka avulla saadaan ymmärrystä ilmiöstä ja sen syy- ja seuraussuhteista. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, luettu 24.10.2014.)

Laadullisen tutkimuksen tutkimusprosessi alkaa tutkijan tekemistä empiirisistä havainnoista, joita voivat olla litteroitu haastattelu, havainnointiraportti, keskustelu tai kirjallinen dokumentti. Tutkijan kerätessä aineistoaan, muistiinpanojen tekeminen esimerkiksi tutkimuspäiväkirjan muodossa auttaa häntä palaamaan aineistoon ja omiin huomioihinsa, joita aineisto hänessä herätti. Omia muistiinpanoja pystyy näin hyödyntämään myös aineistoa analysoitaessa. Saamaansa aineistoa tutkija tarkastelee kattavasti ja yrittää etsiä merkittäviä teemoja, joita haluaa tutkimuksessaan käsitellä. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusote on induktiivinen ja tällä tarkoitetaan, että yksityisistä havainnoista pyritään löytämään yleisiä merkityksiä. Kun tutkija on tutustunut hyvin aineistoon, hänen on helppo nostaa esiin siitä tärkeimmät teemat, jotka hän kategorisoi. Näin hän löytää havainnoilleen helposti selitysmalleja ja pystyy tarkastelemaan asiaa laajasti teoreettisesta näkökulmasta. (Hirsjärvi ym. 2007, 260–261.) Opinnäytetyössämme tulee esille induktiivinen tutkimusote, sillä havainnoimme ensin yksittäisiä lapsia ja sen jälkeen etsimme tulostemme pohjalta yhteyksiä teoriaan.

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa olennaista on keskittyminen pieneen tutkimusjoukkoon ja analysoida sitä niin kattavasti ja kokonaisvaltaisesti kuin mahdollista. Tällaisessa tutkimuksessa ei siis kannata ottaa määrällisesti suurta tutkimuskohdetta, vaan keskittyä enemmänkin tutkimustulosten laatuun. (Eskola & Suoranta 2003, 18.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa lähtökohtana on nimenomaan todellisen elämän kuvaaminen ja aineiston kerääminen luonnollisissa tilanteissa. Kvalitatiivisen tutkimuksen tiedon tuottaja eli kohdejoukko tulee valita tarkoituksenmukaisesti ja sen rajaaminen on myös tärkeää. Laadullisessa tutkimuksessa kirjoittamisella on tärkeämpi rooli kuin tutkimuksessa, joka pohjautuu pelkästään teoriaan. Koska laadullisessa tutkimuksessa ei vain todeta ja koota asioita yhteen, tutkimus ei synny hetkessä. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on analysoitava aineistoa koko prosessin ajan ja etsittävä näin yhteyksiä teorian ja saadun aineiston välillä. Tutkija joutuu korjaamaan tekstiään, sekä kokeilemaan eri ratkaisuja jatkuvasti prosessin aikana saadakseen vakuuttavuutta tekstiinsä. Tutkijan on hyvä tiedostaa, että hänen omat arvonsa vaikuttavat siihen, miten hän ymmärtää tutkimaansa kohdetta tai ilmiötä. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2007, 157, 160.) Aineistoa kerätessä meille heräsi monenlaisia ajatuksia, joita halusimme käsitellä työssämme. Kirjasimme ajatukset ja havainnot lapsista aina ylös, jotta emme vain unohtaisi pohtia näitä asioita.

Tavoitteenamme oli kehittää ammatillisuutta ja omaa osaamistamme tulevana lastentarhanopettajina. Opinnäytetyömme ydin oli siis oma oppimisprosessimme, jossa käytimme menetelmänä puolistrukturoitua sekä osittain temahaastattelua ja osallistuvaa havainnointia. Opinnäytetyömme on laadullinen eli kvalitatiivinen, koska päätimme käyttää näitä menetelmiä. Omassa opinnäytetyöprosessissamme otimme heti tyyliksemme sen, että haluamme kirjoittaa mahdollisimman valmista tekstiä. Kun aloimme kirjoittaa työtämme, mietimme joka lauseen tarkkaan ja jouduimme työstämään tekstiä välillä melko pitkäänkin. Huolellisesta kirjoittamisesta huolimatta jouduimme koko prosessin ajan palaamaan useampaan otteeseen jo aiemmin kirjoitettuihin teksteihin, muokkaamaan ja jäsentelemään niitä uudelleen.

2.3 Havainnointi aineistonkeruumenetelmänä

Tieteellisen tutkimuksen perusmetodeihin kuuluu havainnointi, jonka avulla kerätään havaintoja tutkimuksissa. Havainnointia voidaan suorittaa joko luonnollisessa ympäristössä tai laboratoriossa. Kun havaintoja tehdään luonnollisessa ympäristössä, saadaan tuloksia siitä, miten ihmisillä on tapana toimia tietyissä tilanteissa. Kun halutaan tutkia yksittäisen ihmisen toimintaa tai sitä miten hän on vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, on havainnointi hyvä metodi. Havainnointi on myös sopiva tutkimustapa, kun tilanteet muuttuvat nopeasti tai ovat vaikeasti ennakoitavissa. Havainnointi on monipuolinen metodi, sillä se sopii sekä määrällisen, että laadullisen tutkimusmenetelmän aineistonkeruutavaksi. Havainnointia pidetään kuitenkin enemmän laadullisen tutkimuksen menetelmänä, sillä havainnointi on joka kerta erilainen tapahtuma. Ainutkertaisuutensa sekä monitasoisuutensa vuoksi havainnoitsijat voivat tehdä toisistaan poikkeavia tulkintoja, joten havainnointituloksia voi olla vaikeaa käsitellä määrällisessä tutkimuksessa. (Vilkkä 2007, 37–38.)

Tutkimuksessa on mahdollista käyttää eri havainnoinnin tapoja, jotka lisäävät tutkimuksen yleistettävyyttä ja luotettavuutta (Vilkkä 2007, 40). Osallistuva havainnointi tarkoittaa, että havainnoija osallistuu tutkimansa yhteisön toimintaan jokapäiväisessä toiminnassa (Eskola & Suoranta 2003, 98–99). Osallistuva havainnointi tapahtuu tutkimuskohteen ehdoilla tietyn ajanjakson ajan ja se pohjautuu ennalta valittuun teoreettiseen näkökulmaan. Osallistuvan havainnoinnin kannalta on tärkeää, että tutkija hyväksytään tutkittavassa yhteisössä. Jotta tutkija pystyisi tutkimaan yhteisöä, hänellä tulee olla sosiaalisia suhteita tutkittavien kanssa. Tutkijan pääsyä tutkittavaan yhteisöön helpottaa usein niin sanottu avainhenkilö. Avainhenkilö on henkilö, joka tuntee yhteisön ja näin ollen edesauttaa luottamuksen syntymistä tutkijan ja tutkittavien välillä. Osallistuvaan havainnointiin kuuluu myös kohdistettu havainnointi. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkija osallistuu tutkittavan arkielämään, mutta havainnointi on rajattua. Kohdistettu havainnointi on lähtökohta yleensä sille, että tutkija on itse kiinnostunut tarkemmin jostain asiasta. (Vilkkä 2007, 44–45.) Havainnointimme sai osallistuvan havainnoinnin muodon, kun olimme mukana päiväkotiryhmän toiminnassa, esimerkiksi aamupiirissä. Meidän havainnointiamme rajasi ja ohjasi kiinnostus eri temperamentteja kohtaan, eli havainnointi oli luonteeltaan myös kohdistettua.

Havainnointi voi olla olemukseltaan ennalta jäsenneilyä, ja tällöin havainnointitapahtumaan tulee valmistautua käymällä läpi tulevaa tilannetta. Jäsenneily havainnointi toteutetaan rajatuissa tiloissa, ja havainnoinnin välineinä käytetään tarkasti suunniteltuja muistiinpanotekniikoita, tarkistuslistoja, luokitteluja sekä mitta-asteikkoja. Jäsenneily havainnointi vaatii jonkun verran taustatietoja ja se sopii paremmin määrällisen tutkimuksen menetelmäksi. Havainnoinnin ei aina tarvitse kuitenkaan olla ennalta suunniteltua, vaan se voi olla myös vapaata ja sen voi mukauttaa tutkittavaan kohteeseen. Vapaa havainnointi on haastavaa, sillä havainnointitilanteista saadaan paljon tietoa ja muistiinmerkitseminen voi olla vaikeaa. Jäsenneilyn havainnoinnin tavoin myös vapaa havainnointi vaatii ennakoivalteluja sekä pohjustusta tutkittavaan kohteeseen. Tutkija voi myös ennen havainnoinnin aloittamista olla tutkimuskohteen toiminnassa mukana. Kun käyttää havainnointia metodina, tulisi havainnoinnille varata riittävästi aikaa, jotta aineistosta tulisi kattavaa. Havainnointitapahtumat ovat joka kerta erilaisia, ja ainutker-taisuutensa vuoksi niissä ei aina ilmene asioita, mitä tutkija mahdollisesti on olettanut. Vapaassa havainnoinnissa havainnoija on aina läsnä ja vuorovaikutuksessa havainnointikohteen kanssa. (Vilka 2007, 38–41.) Havainnointimme oli osittain vapaata havainnointia. Havainnointi ei ollut kuitenkaan kokonaan vapaata, koska olimme miettineet ennalta piirteitä, joita havainnoimme. Havainnoinnista kuitenkin vapaan teki se, että emme olleet tarkoin määritelleet, missä tilanteissa havainnoimme lasta. Vaikka meillä oli teoriatausta havainnoinnin tukena, emme antaneet sen liikaa rajata havainnoinnin ajankohtaa tai tilanteita, ja näin keskityimme päivän konkreettisiin tilanteisiin. Havainnointipäivän lopuksi mietimme, miten eri temperamenttipiirteet näyttäytyivät meille päivän aikana.

Ennen havainnoinnin aloittamista saimme tietää päiväkodin ryhmäkoon. Tulimme siihen tulokseen, että yksi havainnoitava lapsi päiväkotia kohden olisi ollut liian vähän, ja kolme taas puolestaan liikaa, joten tämän takia valitsimme molemmat kaksi lasta havainnoitaviksi. Ajattelimme, että yhteensä kuuden lapsen havainnointitulokset muodostaisivat myös liian suuren aineiston purettavaksi. Havainnoinnin kohteena olivat 3-5-vuotiaat lapset, joita havainnoimme tarkemmin 9 viikon aikana. Valitsimme tämän ikäiset lapset, sillä ajattelimme, että temperamenttipiirteet näkyvät selkeämmin tässä iässä, kuin esimerkiksi alle kolmevuotiaissa lapsissa. Saimme teorian tiedon kautta varmistusta, että valintamme oli oikea, sillä alle kolmivuotiaiden lasten kohdalla on normaalia, että lapsi on lähestulkoon kaikissa sosiaalisissa tilanteissa ujo tai vetäytyvä.

Lapsi, joka käyttäytyy siinä iässä estottomasti ja on peloton, on pikemminkin poikkeavaa. Alle kolmevuotiaiden lasten valitseminen havainnoinnin kohteiksi olisi siis voinut johtaa virhepäätelmiin lasten temperamenteista, vaikka heidän käytöksensä olisi ollut vain iästä johtuvaa. (Keltikangas-Järvinen 2012, 81.)

Havainnointijakson alkupuolella varmistuimme siitä, että lähestymme havainnointia Liisa Keltikangas-Järvisen kirjassa esiintyvien yhdeksän eri temperamenttipiirteen kautta (2004, 48–61). Saadaksemme mahdollisimman kattavan aineiston opinnäytetyötämme varten, halusimme varmistaa, että näitä eri temperamenttipiirteitä näkyisi päiväkodin lapsiryhmässä. Lopullinen päätös käyttää valitsemaamme luokittelua syntyi, kun huomasimme, että piirteet todella näkyivät lapsissa ja heidän toiminnassaan. Esittelemme työssämme myös muita temperamenttiteorioita, jotka olivat meidän mielestämme mielenkiintoisia. Selkeyden vuoksi emme kuitenkaan alkaneet sekoittamaan teorioita keskenään, esimerkiksi havainnoimalla toisen teorian piirteitä, vaan keskityimme tarkemmin ainoastaan Thomasin ja Chessin teoriaan. Tehtyämme valinnan teoriapohjasta, jonka pohjalta havainnoimme, tuli meidän myös sopia keskenämme, millaiset lapset otamme havainnoinnin kohteeksi. Emme halunneet luoda opinnäytetyöstämme yksipuolista näkökulmaa havainnoimalla pelkästään tietyn tyyppisiä temperamenttipiirteitä, vaan halusimme saada havainnoinnin kautta monipuolisen kokonaisuuden. Ennen havainnoinnin aloittamista olimme olleet pari viikkoa päiväkotiryhmän toiminnassa mukana, ja se oli meidän mielestämme hyvä asia, sillä pystyimme tutustumaan lapsiin ja näin tekemään helpommin valinnat havainnoitavista lapsista. Observoimme lapsia heidän temperamenttipiirteidensä pohjalta ja käsittelemme opinnäytetyössämme sitä, miten eri temperamenttipiirteiset lapset näkyvät ryhmässä. Ryhmää havainnoimalla saimme monipuolisemman kuvan lapsesta ja hänen yksilöllisistä toimintatavoista.

Osallistuvan havainnoinnin käyttö on tärkeää, sillä sen avulla lapsista saa sellaista tietoa, jonka pohjalta pystyy paremmin ennakoimaan tilanteita, suunnittelemaan toimintaa ja tukemaan lasta hänen kehityksessään. Kun suoritimme havainnointia päiväkotiryhmässä, saimme olla mukana heidän arkipäiväisessä elämässä. Pääsimme helposti mukaan tutkittavaan yhteisöön, sillä meidät hyväksyttiin alusta alkaen ryhmään. Koimme, että päiväkodissa ollessamme osaston työntekijät, etenkin lastentarhanopettajat toimivat avainhenkilöinä meille. Saimme työntekijöiltä tietoa lasten erityispiirteistä, kuten esimerkiksi siitä, miten tiettyä lasta tulisi lähestyä. Tämä oli tärkeä tieto meille sosiaalisten

suhteiden kehittymisen kannalta. Toteutimme havainnointia kahdessa eri päiväkodissa. Kun suoritimme havainnointia, kirjasiimme ylös asioita joka viikolta päiväkirjan muotoon. Kävimme havainnointipäiväkirjojamme läpi yhdessä joka viikko, jotta pystyimme viemään yhdessä prosessia eteenpäin siitä huolimatta, että olimme eri päiväkodeissa.

Lapsen havainnointi on tärkeää päiväkodissa, sillä näin opitaan ymmärtämään lapsen tarpeita ja hänen toimintaansa erilaisissa tilanteissa. Lapsen toimintaa on hyvä havainnoida kokonaisvaltaisesti ja siksi pä aikuisella tulee olla selvä kuva siitä, mitä hän on havainnoimassa. Havainnoiminen onnistuu parhaiten silloin kun aikuinen pääsee lähelle lapsen ajatusmaailmaa. Aikuisen läsnäolo sekä vuorovaikutuksen tapa vaikuttavat siihen, miten lapsi toimii ja aikuisen olisi hyvä tiedostaa tämä. Aikuisen tulee keskittyä havainnointitilanteeseen ja etenkin siihen, että osaa nähdä myös lapsen voimavarat, eikä pelkästään vain kehittymisen tarpeita. Havainnoinnin kautta aikuinen tarkistaa oletuksiaan, joita hänellä on ollut lapsesta ja hänen käytöksestään. Tilanteita, joissa lasta havainnoidaan, ovat esimerkiksi lapsen vuorovaikutustilanteet toisten lasten sekä aikuisten kanssa. Havainnoinnin kohteena voivat olla myös tilanteet, joissa lapsi kohtaa kehityksellisiä haasteita. Vuorovaikutustilanteista voidaan tarkastella esimerkiksi sitä, tuleeko lapsi pyytämään apua, osaako hän neuvotella, miten hän toimii ristiriitatilanteissa ja millainen on hänen asemansa ryhmässä. Myös leikki, perustoiminnot sekä siirtymävaiheet ovat havainnoitavia asioita. Leikkiessään lapsesta kannattaa havainnoida seuraavia asioita; millainen rooli lapsella on leikissä, miten kauan leikki kestää ja osaako lapsi hyödyntää tiloja tai esineitä leikeissään. Kasvattajan saamat havainnointitiedot auttavat häntä luomaan lapselle yksilöllisen suunnitelman siitä, millaista tukea ja opetusta lapsi tarvitsee ja missä tilanteissa. (Aaltonen, Lehtinen, Leppänen, Peltonen, Tarvo, Tuunainen & Viherä-Toivonen 2008, 44–45.)

2.4 Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Haastattelumetodin valinnalle on monia erilaisia perusteluita. Kun tutkijan on vaikea tietää vastusten suuntaa ja hän olettaa, että tutkittava aihe tuottaa monenlaisia ja moniin suuntiin meneviä vastuksia, on haastattelun käyttö luontevaa. Tutkija voi valita haastattelun menetelmäkseen myös siksi, että hän pystyisi esittämään lisäkysymyksiä, sekä pyytämään perusteluja haastateltavan mielipiteille. Haastattelussa pystyy näkemään

ilmeet ja eleet, ja koska haastattelu tapahtuu suorassa vuorovaikutustilanteessa, voi haastateltava myös kertoa itsestään paljon enemmän. (Hirsjärvi ym. 2007, 200.) Haastattelu sopii sekä kvalitatiivisen (laadullisen) että kvantitatiivisen (määrällisen) tutkimuksen aineistonkeruumenetelmäksi. Se on yksi yleisimmistä tavoista kerätä aineistoa ja sen ideana on saada tietoa valitsemasta aiheesta. Haastattelussa haastatteli ja haastateltava ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja nykyisin on yleisempää, että haastattelu on enemmän keskustelunomaista kommunikointia. Haastattelua täytyy kuitenkin suunnitella etukäteen ja haastattelijan tulisi valmistautua siihen, että hän on se, jonka tulee pitää haastattelun vuorovaikutusta yllä. Jotta aitoa vuorovaikutusta syntyisi, tulee haastateltavan luottaa haastatteli jaan tietäen, ettei hänen tietojaan tai vastauksiaan käytetä väärin. Luottamus on aina avainasemassa ja koko haastattelun kulku ja tulokset ovat riippuvaisia siitä, saako haastatteli ja luottamuksellisen yhteyden haastateltavaan. Kun haastatteli ja kertoo myös itsestään asioita tai myötäelää haastateltavan kanssa, syntyy heidän välilleen helpommin yhteys ja haastateltava saattaa uskaltautua kertomaan itsensä hyvinkin syvällisesti. (Eskola & Suoranta 2003, 85, 89, 92–93.)

Haastatteluun osallistumisen on aina vapaaehtoista ja vain haastateltavan luvalla voidaan haastattelu nauhoittaa. Haastateltavalla on siis oikeus kieltäytyä erilaisista tutkimukseen liittyvistä toimintatavoista. (Eskola & Suoranta 2003, 89.) Emme halunneet käyttää haastattelussa nauhuria, koska ajattelimme, että sillä voi olla vaikutusta lastentarhanopettajien vastauksiin. Halusimme saada aikaan mahdollisimman luontevan tilanteen ja koemme, että nauhuria käyttäessä tätä ei olisi syntynyt. Meille oli tärkeää myös se, että saisimme ammattilaisilta hyviä vinkkejä ja neuvoja, joita pystyisimme hyödyntämään myöhemmin työelämässä. Olemme olleet aikaisemmin haastattelutilanteessa, jossa käytettiin nauhuria. Tällöin nauhurin vaikutus oli huomattava, sillä sellaisetkin ihmiset, joilla on yleensä paljon mielipiteitä, hiljenivät täysin. Tämä kokemus vaikutti siihen, millainen käsitys meille jäi nauhurin käytöstä. Toisaalta, jos olisimme nauhoittaneet haastattelut, meidän olisi helpompi palata elävämmiin haastattelutilanteisiin, toisin kuin kirjoitettuihin muistiinpanoihin. Olemme kuitenkin tyytyväisiä, sillä saimme luotua kaiken kaikkiaan rennon haastattelutilanteen ja näin myös saimme kattavat vastaukset.

Menetelmänä haastattelu sisältää sekä hyviä, että huonoja puolia. Haastattelun yksi hyvistä puolista on se, että sillä voidaan myötäillä vastaajia ja vastauksia pystytään tulkit-

semaan monipuolisemmin kuin esimerkiksi kyselylomakkeella. Yleensä haastatteluun suostutaan helposti, ja jos tutkija tarvitsee lisätietoja, on hänen vaivattomampaa olla yhteydessä haastateltavaan kuin tilanteessa, jossa kyselyhaastattelu on tehty esimerkiksi internetissä. Haastattelulla voi olla myös kääntöpuolensa; se vie yleensä paljon aikaa ja vaatii huolellista suunnittelua, sekä mahdollisesti myös kouluttautumista haastattelijan rooliin. Haastattelu ei ole myöskään aina täysin luotettavaa, sillä haastateltava saattaa vastata kysymyksiin niin sanotusti sosiaalisesti suotavalla tavalla. (Hirsjärvi ym. 2007, 200–201.)

Haastatteluja on olemassa erityyppisiä ja niillä halutaan saada erilaista tietoa. Tutkimusongelma vaikuttaa siihen, millainen haastattelumenetelmä kannattaa valita. (Eskola & Suoranta 2003, 88.) Haastattelu voi olla luonteeltaan strukturoitua, teemojen ohjaamaa tai täysin avointa haastattelua. Strukturoidussa haastattelussa kysymysten muoto ja esittämisjärjestys on mietitty ennalta, ja koska kysymykset ovat tietyssä järjestyksessä lomakkeella, on haastattelun kulku helppoa. (Hirsjärvi ym. 2007, 203.) Strukturoituun haastatteluun kuuluu myös se, että vastausvaihtoehdot ovat valmiina ja tilanne muistuttaa suullista kyselylomakkeen täyttämistä. Haastattelun voi tehdä myös puolistrukturoidusti; silloin kysymykset ovat kaikille samat, mutta vastausvaihtoehdot ei ole. Tällöin haastateltava saa vastata omin sanoin kysymyksiin. Teemahaastattelussa puolestaan on mietitty valmiiksi haastattelussa käsiteltävät aihealueet. Haastattelijan tehtävänä on huolehtia, että ennalta mietityt aihealueet käydään läpi haastattelun aikana. Sillä, missä järjestyksessä asiat käydään läpi, ei ole teemahaastattelussa merkitystä. Tärkeintä on, että kaikki aiheet käsitellään. Jos tutkija ei halua tehdä haastattelusta liian muodollista tai kaa- vanomaista, voi tutkija valita menetelmäksi avoimen haastattelun. Tämä haastattelu- muoto ei juuri poikkea tavanomaisesta keskustelusta, sillä vaikka ideana on saada vas- tauksia valitusta aiheesta, ei kaikkien haastateltavien kanssa tarvitse käydä läpi kaikkia teemoja. (Eskola & Suoranta 2003, 86.)

Pohdimme yhdessä ennen aineistonkeruuta, mikä haastattelumuo- to sopisi työhömmö parhaiten. Tulimme lopulta siihen tulokseen, että puolistrukturoidun- ja teemahaastatte- lun risteytysmuoto olisi meille kaikista sopivin. Emme halunneet strukturoitua haastat- telua, koska kysymyksiin olisi ollut vaikeaa ja jopa mahdotonta asettaa vastausvaihtoeh- toja. Halusimme kuitenkin kysyä tietyt kysymykset ja teimme haastatteluun yhteisen rungon, jonka mukaisesti haastattelut etenivät. Tämä johti siihen, että haastattelun muo-

to oli puolistrukturoitua. Tämän lisäksi haastattelut saivat vaikutteita teemahaastattelusta, koska pääkysymysten alla käytimme niin sanottuja alakysymyksiä, jotka eivät olleet tarkoissa kysymysten muodossa. Niiden tarkoituksena oli auttaa haastateltavia vastaamaan kysymyksiin liikaa rajaamatta, mutta kuitenkin antaen osviittaa siihen, millaisista teemoista olemme kiinnostuneita. Tavoitteenamme oli, että haastateltavat uskaltautuisivat kertomaan mahdollisimman monipuolisesti ja vapaamuotoisesti mielipiteitään. Tämä näkyi esimerkiksi haastattelun ensimmäisessä kysymyksessä, jossa kysyimme temperamentin määrittelyä ja merkitystä päiväkodin arjessa. Halusimme tarkentaa tätä kysymystä vielä alakysymyksellä; miten eri temperamenttipiirteet tulevat esille eri tilanteissa. Sen jälkeen annoimme esimerkkejä tilanteista, joista olimme kiinnostuneita ja joihin halusimme saada vastauksia ja näkökulmia. Näitä esimerkkitalanteita olivat ryhmäytyminen, leikki ja päiväkodin perustoiminnot.

Toteutimme kumpikin yhden lastentarhanopettajan haastattelun siellä päiväkodissa, missä olimme myös havainnoimassa. Koimme haastattelun tärkeänä osana aineistonkeruutamme, sillä halusimme lastentarhanopettajien näkökulmaa oman havainnoinnin ja teoriataustan tueksi ja vertailukohteeksi. Laadimme haastattelukysymykset jo loppusyksystä 2013 ja muotoilimme ne useampaan otteeseen, jotta saisimme mahdollisimman hyvin tutkimuskysymyksiimme vastaavaa tietoa. Annoimme lastentarhanopettajille haastattelukysymykset useita viikkoja ennen haastattelua, jotta he pystyivät valmistautumaan haastatteluun etukäteen. Ajattelimme, että näin heidän olisi helpompi osallistua haastatteluun, eivätkä kysymykset yllättäisi heitä. Haastattelukysymykset ovat liitteenä lopussa. (Liite 1.) Haastattelussa pyrimme muun muassa selvittämään sitä, mitä mieltä he itse ovat siitä, miten eri temperamenttityyppiset lapset näkyvät päiväkodissa. Selvitimme myös sitä, miten he pyrkivät omalla toiminnallaan tukemaan lapsen kehitystä ja osallisuutta.

Käytimme opinnäytetyössä kahta erilaista aineistonkeruumenetelmää, ja tällaista ratkaisua kutsutaan triangulaatioksi. Useampien menetelmien käyttöä voidaan perustella niin, että vain yhtä tutkimusmenetelmää käyttämällä on vaikea saada kattavaa kokonaiskuvaa tutkittavasta kohteesta. Triangulaatio voi ilmetä tutkimuksessa neljällä eri tavalla; aineisto-, tutkija-, teoria- ja menetelmätriangulaationa. Aineistotriangulaatiolla tarkoitetaan, että tutkimuksissa tai työssä käytetään erilaisia aineistoja, kuten haastatteluja, artikkeleja, kuvanauhoituksia tai tilastotietoja. Teoriatriangulaatiossa eri teoriat ohjaavat

tutkimusaineiston tulkintaa, ja esimerkiksi ihmisen käyttäytymistä pystytään arvioimaan humanistisella teorialla, tarveteorialla tai psykoanalyttisella teorialla. Kun samaa aineistoa tutkii useampi tutkija, puhutaan tutkijatriangulaatiosta. Silloin tutkijoiden täytyy neuvotella tutkittavasta asiasta ja näkemyksistään. Heidän täytyy sopia yhdessä esimerkiksi tutkimuksen aineistonkeruutavoista sekä tulkintatavasta. Kun yhtä aihetta tutkii useampi henkilö, tuo se tutkimukseen laajempaa näkökulmaa tutkittavasta kohteesta. (Eskola & Suoranta 2003, 68–69.)

Neljäs triangulaatiotapa on menetelmätriangulaatio, jossa käytetään useampaa aineistonhankinta- tai tutkimusmenetelmää. Tällä tavoin päästään yleisestä yksityiseen, eli ensiksi voidaan tarkastella asiaa yleisellä tasolla, kuten kyselylomakkeella, jonka jälkeen voidaan tutkia asiaa syvemmin esimerkiksi havainnoinnilla tai haastattelulla. (Eskola & Suoranta 2003, 69–70.) Triangulaatio on usein työläs väline, ja se vie enemmän aikaa ja huomattavaa paneutumista monimuotoisemmin tutkittavaan asiaan. Tutkijatriangulaatio sopii kuitenkin hyvin esimerkiksi opinnäytetyön tekoon, sillä siinä voidaan hyvin harjoitella yhteistyötä. Yhteistyön kautta ajatukset vaihtuvat ja rikastuvat ja toiselta saa tukea prosessin aikana. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, luettu 26.5.2014.) Opinnäytetyössämme näkyy menetelmätriangulaatio, sillä käytimme aineistonkeruumenetelminä haastattelua ja havainnointia, joiden kautta saimme kattavan aineiston. Haastatteluiden ja havainnointien kautta saimme siis kahdenlaista aineistoa, joten työssämme näkyy myös aineistotriangulaatio. Koska päätimme tehdä työn yhdessä, on opinnäytetyössämme käytössä myös tutkijatriangulaatio. Yhdessä tekemällä saimme paremmin tukea toisiltamme, sekä uusia ideoita ja ajatuksia työn tekoon.

2.5 Aineiston analyysimenetelmä

Tutkimuksen analyysilla tarkoitetaan yksinkertaisesti aineiston tarkkaavaista lukemista, materiaalin sijoittelua, jäsentämistä sekä pohdintaa. Analyysin avulla aineistoa pyritään tiivistämään kiteyttämällä pääkohdat sekä tarkastelemaan tutkimusongelmien kannalta olennaisia asioita. Tämän jälkeen tutkija tarkastelee aineistoa teorian ja omien näkökulmiensa kautta ja pyrkii löytämään yhtäläisyyksiä sekä eroavaisuuksia. Kun tutkija on paljon tekemisissä aineistonsa kanssa, hän pystyy nostamaan aineistostaan esiin merkittäviä asioita. Asiat eivät kuitenkaan nouse itsestään tekstistä ilman tutkijan aktiivista

ajattelua ja tutkijan on aineistoa lukiessaan pohdittava sitä, mikä on yhteydessä hänen tutkimustehtäväänsä. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, luettu 24.10.2014.) Aineiston analyysin tarkoitus on selkeyttää aineistoa ja sitä kautta saada tutkimuskohteesta uutta tietoa (Eskola & Suoranta 2003, 137).

Analysoimme saamiamme tuloksia opinnäytetyössä sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi sopii hyvin analyysimenetelmäksi laadullista tietoa käsiteltäessä, ja sillä voidaan analysoida melkein mitä tahansa; puhetta, kirjallisuutta, haastattelua jne. Sisällönanalyysin avulla aineistosta on tarkoitus tehdä selkeää ja yhtenäistä, tuoden esiin tutkittavien asioiden merkityksiä, seurauksia ja yhteyksiä. Sen avulla voidaan myös erotella selkeästi asiat, jotka ovat joko erilaisia tai vastaavasti yhtenäisiä keskenään. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006, luettu 7.12.2013.) Menetelmänä sisällönanalyysi on hyvin yleinen, sillä sitä voidaan käyttää hyvin monissa eri tutkimuksissa. Sisällönanalyysin avulla aineisto tiivistetään ja yleistetään ja näin aineistoa järjestetään, mikä helpottaa myös johtopäätösten tekemistä. Sisällönanalyysin alle kuuluu erilaisia jäsentelytapoja, kuten teemoittelu sekä tyypittely. Teemoittelun avulla laadullista aineistoa pilkotaan ja jaotellaan eri aihealueiden mukaan. Kun teemat on jaoteltu, voidaan aineistosta etsiä helpommin tietyn aiheen esiintyvyyttä. Teemoittelu on helppoa, jos käyttää aineistonkeruumenetelmänään esimerkiksi teemahaastattelua, sillä silloin teemat ovat selkeämpiä ja näin löytävät helpommin oman paikkansa tekstissä. Kun teemojen sisältä löytyy yhteisiä ominaisuuksia, on selkeää tyypitellä aineistoa. Tyypittely tarkoittaa siis sitä, että yleistetään aineistosta samaa teemaa koskevat näkemykset yhdeksi niin sanotuksi tyypiksi. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 93, 103.)

Sisällönanalyysi eteni meidän prosessissamme niin, että aineiston kerättyämme kirjoitimme saamamme materiaalin puhtaaksi tietokoneelle. Kun pidimme haastattelut, emme kirjoittaneet vastauksia sanasta sanaan, koska emme kokeneet sitä tarpeelliseksi. Emme halunneet keskittyä liikaa kielellisiin asioihin, vaan halusimme tietoa lastentarhanopettajien kokemuksista. Vaikka toteutimme haastatteluiden kirjaamisen tällä tavalla, emme muuttaneet heidän kertomuksiaan tai jättäneet mitään pois. Pidimme kirjoitusmuodot ainoastaan lyhyempinä. Sen jälkeen sijoitimme haastatteluaineistoa tekstiin niin, että vastaukset sopivat teoritiedon teemaan ja jouduimme tästä syystä pilkkomaan vastauksia osittain. Käytimme siis teemoittelua käsitellessämme haastattelu vastauksia. Lopuksi teimme yhteenvetokappaleen, jossa tarkastelimme vastauksia yleisellä tasolla sekä nii-

den vastaavuutta teoriaan. Vertailimme lastentarhanopettajien vastauksia keskenään ja tutkiskelimme, poikkesivatko haastattelut toisistaan vai yhdistikö niitä jokin tai jotkut seikat. Yhteenvetokappaleessa tuomme esille haastatteluvastauksista myös sellaisia asioita, joita teorialiedossa ei tullut vastaan.

Kun suoritimme havainnointia, kirjasimme asiat ylös päiväkirjan omaisesti aina kun ehdimme, sekä pyrimme poimimaan asiat ylös mahdollisimman lyhyeen muotoon säilyttäen kaiken olennaisen. Havainnointijakson loputtua kirjoitimme aineiston puhtaaksi tietokoneelle. Havainnointiaineiston analysointi alkoi siten, että luimme saamaamme aineistoa sekä teoriaa rinnakkain ja etsimme yhtäläisyyksiä niiden välillä. Halusimme sijoittaa havainnointiaineistomme yhden pääkappaleen alle, sillä ajattelimme sen olevan selkeää ja johdonmukaista. Tulemme siis jaottelemaan temperamenttipiirteet yhdessä isommassa osiossa ja kerromme niiden jälkeen omat havaintomme kyseisen piirteen esiintyvyydestä havainnointiympäristössämme. Havainnointiaineiston sijoittelu ei ollut aina ihan yksinkertaista, sillä jouduimme pohtimaan mihin piirteeseen lokeroimme kunkin havainnon. Saatuamme selville, mihin piirteeseen havaintomme kuuluvat, kirjoitimme havainnoinnit auki tekstiin mahdollisimman tarkasti. Johtopäätökset kappaleessa tulemme tyypittelemään tulostemme perusteella havainnointiaineistoa sekä jaottelemaan lapset eri temperamenttityyppeihin. Olemme laatineet lasten temperamenttipiirteistä kuvat, joiden tarkoitus on helpottaa kokonaiskuvan hahmottamista. Kuvat ovat lopussa liitteenä (Liite 2.).

3 TEMPERAMENTIN LÄHTÖKOHTIA

3.1 Temperamenttitutkimuksen kehitys

Temperamentti on ihmisen synnynnäinen, yksilöllinen tapa käyttäytyä ja reagoida asioihin. Se on suurimmaksi osaksi pysyvä, mutta myös ympäristö ja elämäntilanteet voivat muokata sitä. Ennen temperamenttitutkimuksen alkua, kehityspsykologian päätehtävä oli tutkia lapsen keskiarvoista ja niin sanottua normaalia kehitystä, ja tämän keskiarvon perusteella puolestaan määriteltiin, miten lasten tulisi kehittyä. Lapsen yksilöllisyyttä, luonnollisia eroja sekä erilaisia tapoja kehittyä ei huomioitu. (Keltikangas-Järvinen 2004, 15–16, 36.)

Kiinnostus temperamenttiin lähti liikkeelle siitä, kun alettiin huomata synnynnäisiä eroja jo pienillä lapsilla ja tämä sai tutkijat kyseenalaistamaan kehityspsykologian näkemyksiä lapsen kehittymisestä. Näitä eroja tutkijat huomasivat ensimmäisen kerran 1930-luvulla, mutta temperamenttitutkimus vakiinnutti asemansa vasta paljon myöhemmin. Se, että temperamenttitutkimuksen suosio ei noussut, johtui osittain toisen maailmansodan jättämistä jäljistä, kuten arjalaisesta rotuopista. Kansalaisten keskuudessa vallitseva rotuoppi johti siihen, että ihmisten oli vaikea kuvitella yksilöiden välistä erilaisuutta ilman eriarvoisuutta. Vaikka temperamenttitutkimusta vastustettiin maailmansodan jälkeisten ajatusoppien vuoksi, aloitettiin systemaattiset temperamenttitutkimukset 1950-luvulla ”mielenosoituksena” hallitseville lapsen kehityspsykologian tutkijakunnille. Tutkimukset saivat suosiota ja kasvoivat nopeasti kymmenessä vuodessa. Aluksi temperamenttia käsiteltiin vain persoonallisuuden yhteydessä, mutta 1980-luvun lopussa kuitenkin huomattiin, että temperamenttia voidaan käyttää laajemmin ihmisen käyttäytymisen selitysmallina. (Keltikangas-Järvinen 2004, 15–16, 19, 21–22.)

Nykyisen temperamenttitutkimuksen uranuurtajina voidaan nähdä Thomas ja Chess. He loivat omilla tutkimuksillaan pohjan tänä päivänäkin vallitsevaan temperamenttitutkimukseen. Tutkiessaan erityyppisiä lapsia ja heidän käyttäytymistään, he huomasivat jotain, mikä puuttui psykoanalyttisesta ja kliinisestä tutkimuksesta; vanhemmat ja koti eivät ole aina syy siihen, että lapsella on sopeutumisongelmia. Lapsen omat erityispiirteet voivat aiheuttaa sen tilanteen, että lapsi käyttäytyy ristiriitaisesti ympäristön odo-

tuksia vastaan. Erityispiirteet voivat olla positiivisia tai negatiivisia, mutta eivät jostain syystä sovi ympäristön odotuksiin. Tästä lähtökohdasta Thomas ja Chess loivat 'temperamentin ja ympäristön yhteensopivuuden' – käsitteen. (Keltikangas-Järvinen 2004, 23, 32–33.)

Lapsen synnynnäiset erityispiirteet voivat aiheuttaa lapselle stressiä ja ahdistusta, jos ne eivät sovi ympäristön odotuksiin ja vaatimuksiin. Tämä taas voi aiheuttaa lapselle sopeutumishäiriöitä, etenkin jos vanhemmat odottavat lapselta liikaa. Thomas ja Chess tekivät yksilöllisistä eroista myös tärkeän havainnon. He yrittivät ehdollistaa vastasyntyneitä vauvoja tiettyyn rytmiin, mutta eivät onnistuneet siinä. Näin he huomasivat tutkimuksissaan, että yksilölliset erot ovat osittain myös biologisia. Thomas ja Chess halusivat alkaa tutkia yksilöiden välisiä eroja lisää, ja niinpä he kehittivätkin äideille suunnatun kysymyssarjan, jonka avulla saatiin vastauksia lapsen ominaiseen rytmiin ja käyttäytymiseen. Kysymyssarjan avulla saatiin paljon uutta tietoa, jonka pohjalta Thomas ja Chess kehittivät ajatuksensa temperamenttipiirteistä, josta lopulta tuli tärkeä osa heidän temperamenttiteorioitaan. Ennen temperamenttitutkimuksen syntymistä määritettiin temperamentti vain sen mukaan, miten se näyttäytyi ihmisen käyttäytymisessä, eikä temperamenttien välisiä eroja huomioitu. Osa temperamenttiteorioista kuvaa temperamentin kokonaan biologisena, toiset taas ajattelevat sen olevan biologisuuden lisäksi myös ympäristön muokkaama. Tutkijat ovat kuitenkin yhtä mieltä siitä, että temperamentti on tiettyyn asteeseen saakka biologinen ja jopa perinnöllinen. (Keltikangas-Järvinen 2004, 32–35, 42–43.)

Temperamentin biologinen pohja tarkoittaa, että eri temperamenttipiirteet ovat yhteydessä aivojen toimintaan ja aivorakenteisiin. Synnynnäiset erot neurokemiallisissa prosesseissa aiheuttavat yksilöiden väliset temperamenttierot. Hyvin pelkistettynä voidaan ajatella, että temperamentti on vain neurologisten erojen aiheuttamaa heijastusta yksilön käyttäytymisessä. Temperamentin biologisesta pohjasta puhuttaessa on tärkeä tietää synnynnäisyyden ja perinnöllisyyden ero. Perinnöllisyydellä tarkoitetaan sitä, että temperamentti on osittain vanhemmilta peritty, kun taas synnynnäisyys tarkoittaa, että temperamentti on syntymähetkellä saatu, osittain raskauden aikana kehittynyt. Todellisuudessa on vaikeaa selvittää, kummasta lähtökohdasta temperamentti muodostuu, mutta temperamentti nähdään kuitenkin enemmän synnynnäisenä ominaisuutena. On tutkittu, että välittäjäaineiden, kuten serotoniinin ja dopamiinin määrä ja aktiivisuus aivoissa

vaikuttavat yksilöllisiin eroihin. Raskausaikana äidin hormonit voivat myös vaikuttaa siihen, millainen temperamentti lapselle kehittyy. Stressihormoni kortisolin sekä valoisuushormoni melatoniinin määrä voivat olla yhteydessä temperamentin muodostumiselle. Lapsen kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana muodostuu yhteys synnynnäisen temperamentin ja stressinsietokyvyn välille. Näiden vuosien aikana lapselle kehittyy pohja myöhemmän iän stressinsietokyvylle ja stressiherkkyydelle. Yksilölliset erot aivoissa ovat siis merkittävä osa temperamentin kehitystä. Syntymähetkellä temperamentti ei ole kuitenkaan valmis, sillä aivot kehittyvät voimakkaasti kauan syntymän jälkeenkin. Tämä todistaa sen, kasvatuksen ohella myös aivojen kehittyminen muokkaa lapsen temperamentin kehitystä. Lapsen varhainen kasvuympäristö ja hoiva voivat vaikuttaa aivojen välittäjäaineiden toimintaan. Temperamentin kehitykseen pystytään siis osittain vaikuttamaan kasvatuksella. (Keltikangas-Järvinen 2006, 33–36.)

3.2 Eri temperamenttiteorioita

Temperamenttiteoriat voidaan jakaa kahteen kategoriaan: aikuisia käsitteleviin ja lapsia käsitteleviin teorioihin. Lasten temperamenttiteoreetikkojen Thomasin ja Chessin lisäksi ei ole syytä unohtaa muita tärkeitä, lasten temperamenttia tutkivia teoreetikkoja. Lasten temperamenttia tutki heidän lisäksi muun muassa Buss ja Plomin, Rothbart sekä Kagan. Buss ja Plomin teoria syntyi Thomasin ja Chessin jälkeen ja heidän teoriaan pidetään metodologisesti parhaiten perusteltuna lasten temperamenttiteorian. Teorian mukaan yksilöllä tulisi olla heidän luokituksensa mukaan jokin piirre jo varhaislapsuudesta asti näkyvässä sekä piirteen tulisi olla jollain tavalla perinnöllisesti selitettävissä, että sitä voitaisiin kutsua yksilön ominaiseksi temperamentiksi. Jos ominaispiirre ei näy lapsessa ensimmäisten kahden vuoden aikana, ei sitä voida luokitella synnynnäiseksi temperamenttipiirteeksi. Bussin ja Plominin mukaan on olemassa vain neljä piirrettä, joista ihmisen temperamentti koostuu. Nämä piirteet ovat emotionaalisuus, sosiaalisuus, aktiivisuus sekä impulsiivisuus. Impulsiivisuuden he kuitenkin myöhemmin poistivat teoriastaan, sillä he eivät löytäneet impulsiivisuutta selittävää perinnöllistä pohjaa. Nämä piirteet löytyvät myös Thomasin ja Chessin teoriasta, mutta ne esiintyvät hieman eri nimillä. Temperamenttipiirteiden nimellisestä eroavaisuudesta huolimatta Bussin ja Plominin teoria on siis hyvin samankaltainen kuin Thomasin ja Chessin. (Keltikangas-Järvinen 2004, 46, 71–73.)

Rothbartin teoriassa vauvojen temperamenttipiirteet jakautuvat kuuteen eri piirteeseen ja hieman vanhempien lasten temperamentit jakautuvat viiteen osaan. Tutkiessaan vauvoja, hän huomasi, että vauvoilla oli havaittavissa muun muassa taipumus hymyilyyn ja nauramiseen, jota kutsutaan positiiviseksi affektiivisuudeksi. Vauvalla saattoi päinvas-
 taisesti näkyä myös vetäytyvyyttä, jännittävyyttä tai ärtyneisyyttä ja hermostuneisuutta. Näiden lisäksi vauvasta pystyi näkemään hänen aktiivisuutensa tason sekä tarkkaavaisuuden keston ja sinnikkyuden. Rothbart ei muiden tutkijoiden tavoin unohtanut myöskään biologisen pohjan tärkeyttä, ja näin ollen nimesi viimeiseksi piirteeksi rytmisyyden sekä unen ja ruokinta-aikojen säännöllisyyden. Vanhemmilla lapsilla on havaittavissa osittain samoja piirteitä, mutta biologinen rytmisyys, ruoka ja uni aikoineen eivät enää ole näkyvissä. Myös tarkkaavaisuuden ja sinnikkyuden lisäksi vanhemmilla lapsilla on havaittavissa tarkkaavaisuuden suuntaamista ja kontrolloimista. (Keltikangas-Järvinen 2004, 90–91.)

Kaganin teoria on paljon pelkistetympi kuin muiden lasten temperamenttiteoreetikkojen. Kagan seurasi lapsijoukkoa sekä sen kehitystä, ja saamansa havainnointiaineiston pohjalta kehitti omat teoriansa. Geneettiset eroavaisuudet vaikuttivat Kaganin mielestä siihen, miten lapset reagoivat uusissa ja oudoissa tilanteissa. Kagan kehitti tutkimuksiansa pohjalta teorian, joka jakaa lapset estyneisyyteen eli inhibitioon, joka oli hänen mielestään temperamentin lähtökohta. Estyneisyyden vastakohdaksi hän luokitteli ei-estyneen, toisin sanoen ulospäin suuntautuneen temperamentin. Myöhemmin Kagan sai tutkimuksissaan selville, että luokittelu on käytännössä pätevä vain alkureaktiossa, sillä käytös ei ole pysyvää tilanteen tullessa tutuksi. (Keltikangas-Järvinen 2004, 94, 97, 101.) Myös psykologi Tony Dunderfelt on kirjoittanut eri temperamenteista. Hän jaottelee temperamentit neljään eri pääväriin, joita ovat sininen, punainen, keltainen sekä vihreä. Siniseen temperamenttipiirteeseen liitetään esimerkiksi rauhallisuus sekä selkeys, jonka lisäksi siniset voivat olla luonteeltaan myös introverteja eli sisäänpäin kääntyneitä. Punaista temperamenttia kuvaavat käsitteet energisyys, lähestyväisyys sekä rempseys. Temperamenttiltaan keltainen on punaisen tavoin ulospäin suuntautunut, mutta poikkeaa kuitenkin punaisesta siten, että ei ole yhtä itsepäinen tai suoraviivainen. Vihreä on puolestaan luonteeltaan rauhallinen, tasapainoinen sekä ystävällinen, ja sijoittuu tavaltaan muiden värien väliin. (Dunderfelt 2012, 54, 57, 59–60, 62.) Vaikka temperamenttiteorioita on useita ja niissä on samanlaisia piirteitä, valitsimme opinnäytetyömme teo-

riapohjaksi Thomasin ja Chessin teorian. Halusimme valita heidän teoriasensa, koska heidän jaottelunsa oli meidän mielestämme selkeä ja näin ollen meidän oli paljon helpompi suorittaa havainnointia.

3.3 Temperamentin määrittelyä

Kaikille temperamenttiteorioille on yhteistä se, että temperamentti nähdään jokaisen ihmisen yksilöllisenä käyttäytymistyylinä tai -tapana. Temperamentti on siis käyttäytymiseen ja reagoimiseen liittyvä ominaisuus, joka eroaa persoonallisuudesta siten, että se ilmaantuu jo hyvin varhain, ennen kuin ympäristö on ehtinyt siihen vaikuttaa. Temperamentti ilmenee esimerkiksi siinä, miten ihminen ilmaisee tunteitaan ja kuinka keskittynyt tai aktiivinen hän on. Vaikka temperamenttipiirteet ovat näkyvissä jo varhaislapsuudessa, voivat ne kuitenkin muokkautua ympäristön kautta. (Keltikangas-Järvinen 2004, 36–38.) Yksilön temperamentti yleensä korostuu entisestään, kun hän joutuu ristiriitatilanteisiin. Temperamentti kuvastaa ihmisen yksilöllisyyttä ja selittää, miksi eri asiat voivat olla vaikeampia toisille. (Isokorpi 2006, 73.) Erot temperamenttipiirteissä näyttäytyvät siis siten, että kaksi eri ihmistä näyttää esimerkiksi saman tunteen eri tavoin (Keltikangas-Järvinen 2004, 36–38). Haastattelemamme lastentarhanopettaja (1.) oli sitä mieltä, että temperamentti näkyy lapsessa heti lapsen kohtaamistilanteessa muun muassa hänen kehossaan ja käytöksessään. Se näkyy myös siinä miten lapsi reagoi asioihin, miten hän ilmehtii, elehtii sekä puhuu asioista. Myös toinen haastateltavista, lastentarhanopettaja (2.) oli temperamentista samaa mieltä siitä, että se näkyy lapsesta vahvasti ulospäin; toiminnassa sekä reagoinnissa.

Temperamentti on ihmisen persoonallisuuden lähtökohta, eikä sitä voida määrittää hyväksi tai huonoksi (Keltikangas-Järvinen 2004, 40). Jokaisesta ihmisestä löytyy samankaltaisia temperamenttipiirteitä, mutta toisissa ihmisissä tietyt piirteet näkyvät enemmän kuin toisissa. Mitään temperamenttipiirrettä ei siis voida pitää epänormaalina. Joidenkin temperamenttipiirteiden ajatellaan olevan vaikeampia, mutta tämäkin vaikeus syntyy siitä, että muut arvioivat kyseisen piirteen sellaiseksi. (Isokorpi 2006, 76.) Arkikielessä kuullaan usein puhuttavan temperamentista virheelliseen sävyyn, jolloin temperamentista ihmistä kuvataan räiskyvänä ja impulsiivisena. Räiskyvyys ja impulsiivisuus ovat kuitenkin vain yksittäisiä temperamenttipiirteitä, sillä myös ujous ja rauhallisuus kuulu-

vat temperamenttipiirteisiin. Muita piirteitä ovat esimerkiksi vilkkaus, levottomuus, ärtyisyys, keskittymiskyvykyys, sinnikkyys ja seurallisuus. Nämä piirteet näyttäytyvät ulospäin ja ne kertovat ihmisen yksilöllisestä käyttäytymistyylistä. Jokainen yksilö arvioi toisten käyttäytymistä oman temperamenttityyppinsä ja – tyyliensä pohjalta, ja tämä voi aiheuttaa virhearviointeja. Virhearvioinnit puolestaan voivat aiheuttaa sosiaalisten suhteiden hankaluuksia, jos ihminen on tehnyt toisen käyttäytymisestä vääränlaisia oletuksia. Jokaisella ihmisellä on kuitenkin oma temperamenttinsa, emmekä voi olettaa, että kaikki käyttäytyisivät samalla tavalla samassa tilanteessa. (Keltikangas-Järvinen 2004, 38–39, 41.)

Vaikka perusoletuksena on, että esimerkiksi päiväkodissa kaikkia lapsia pitäisi kohdella tasapuolisesti, vaikuttavat eri temperamenttipiirteiset lapset siihen, miten heitä tulisi kohdella. Kaikkien lasten samanlainen kohtelu ei ole tasapuolista, eikä edes oikeudenmukaista, koska kaikki ihmiset ovat yksilöllisiä ja ainutlaatuisia. Eri temperamenttityyppiset lapset tarvitsevat tarkoituksenmukaista reagointia tilanteista riippuen. Oikeanlainen reagointi tilanteissa johtaa siihen, että lapsi alkaa oppia sosiaalisista tilanteista. Jos lapsi ei saa tilanteeseen sopivaa tarkoituksenmukaista reagointia, hän oppii kyllä selviytymään tilanteista, mutta hänen persoonalliset piirteensä eivät välttämättä kehity. Koska lapsen temperamentti ei välttämättä sovi ympäristön odotuksiin, pyrkii ympäristö vähentämään lapsen ei-toivottuja temperamenttipiirteitä. Tämä voi kuitenkin johtaa siihen, että päinvastaisesti ei-toivotut piirteet vain vahvistuvat entisestään. Tärkeää on myös huomata se, että kukaan ihminen ei voi muuttaa yksilön temperamenttipohjaisia tunteita. Toiset ihmiset voivat korkeintaan vaikuttaa siihen, minkälaiseen käyttäytymiseen ja reagoimiseen toinen ihminen ajautuu. (Isokorpi 2006, 73.)

4 TEMPERAMENTTIPIIRTEET

4.1 Erilaiset temperamenttityypit ja -piirteet

Vaikka kaksi ihmistä olisi hyvin samanlaisia (samanlaiset harrastukset, samanlainen koulutus, samanlaiset motiivit), eroavat nämä ihmiset kuitenkin hyvin paljon toisistaan. Eroavaisuudet näkyvät esimerkiksi siinä voimakkuudessa, jolla he ilmaisevat tunteitaan tai tavassa, jolla he hyväksyvät muutokset. Myös nopeus, jolla he toimivat sekä sitkeys, jolla he pyrkivät viemään tehtäviä loppuun eroavat toisistaan. Näistä piirteistä voimme huomata, että ihmiset ovat hyvin erilaisia. (Isokorpi 2006, 74.) Mitä tahansa piirrettä ihmisessä ei voida kutsua temperamentiksi, eikä pysyvä taipumus ole vielä temperamentti, ellei se ole näkynyt jo lapsuudesta asti tai perinnöllisyydestä ei ole näyttöä. Temperamenttiteorioissa on määritelty, mitä piirteitä temperamenttiin kuuluu. Temperamenttiteorioista puhuttaessa tulee muistaa, että teoria muodostuu vuosikymmenien tutkimustulosten tuloksena. (Keltikangas-Järvinen 2006, 36.)

Thomas ja Chess loivat 'temperamentin ja ympäristön yhteensopivuuden' – käsitteen ja tätä teoriaa kutsutaan interaktiiviseksi temperamenttiteoriaksi. He ajattelivat temperamentin tarkoittavan käyttäytymistyyliä, jonka voi jakaa yhdeksään eri temperamentti-piirteeseen. Näitä piirteitä ovat aktiivisuus, rytmisyys, lähestyminen tai vetäytyminen uusissa tilanteissa, sopeutuminen, vastauskynnys, reaktioiden intensiivisyys tai voimakkuus, mielialan laatu, häirittevyys ja tarkkaavaisuuden kesto sekä sinnikkyys. Näiden piirteiden perusteella he jakoivat temperamentit kolmeksi päätyypiksi, joihin suurin osa lapsista kuuluu. Nämä temperamenttityypit ovat helppo, hitaasti lämpenevä sekä vaikea temperamentti. Jotkut lapset eivät kuitenkaan ole suoraan tiettyyn tyyppiin yhdistettävissä, vaan heissä on havaittavissa yksittäisiä piirteitä useammasta tyypestä. Vaikka lapsi olisi temperamentiltaan helppo, saattaa hänellä olla huomattavan vaikea sopeutua jossain tilanteessa. Sama pätee myös vaikeaan temperamenttiin, sillä harvoin kaikki tilanteet ovat vaikeita haastavallekaan temperamentille. Lapsen ominainen temperamentti voi olla siis niin sanotusti välimaastossa vaikean ja helpon välillä. Vaikka lapsella olisi jokin vaikeaan temperamenttiin kuuluvista piirteistä, ei tämä tarkoita, että kaikki hänen piirteensä tulisivat kuulumaan tähän tyyppiin. Tällainen temperamenttityyppi jaottelu kolmeen kategoriaan ei myöskään tarkoita, että esimerkiksi vaikeaan tempera-

menttiin kuuluvalla lapsella tulisi olemaan sopeutumishäiriöitä tai joitakin muita ongelmia. Jaottelun tarkoitus on saada meidät kuitenkin ymmärtämään paremmin lasten yksilöllisyyttä ja erilaista käyttäytymistä. (Keltikangas-Järvinen 2004, 48–60, 67–68.)

Helpon temperamenttityypin lapsi on rytmisesti hyvin säännöllinen ja hän on avoin uusille asioille. Vanhempien ei tarvitse useinkaan kiinnittää minkäänlaista huomiota esimerkiksi uusien ruokien totutteluun tai muiden lasten kanssa leikkimiseen, vaan lapsi sopeutuu itse helposti asioihin. Temperamentiltaan helppo lapsi sietää myös muiden vaatimuksia sekä erilaisia pettymyksiä muita temperamenttityyppisiä paremmin. Vaikea temperamentti puolestaan näkyy lapsessa esimerkiksi epäsäännöllisinä uni- ja ruokailurytminä sekä voimakkailla negatiivisilla reaktioilla uusiin asioihin. Tällainen lapsi on voi olla varautunut joka tilanteessa ja vetäytyä tilanteiden kohtaamisesta. Jos päivän totutut rutiinit jostain syystä muuttuvat, voi lapsi protestoida voimakkaasti riehumalla. Turhautuessaan lapsi alkaa itkeä herkästi ja tällaisen lapsen kanssa eläminen vaatii kärsivällisyyttä. Vaikea temperamentti käsitteenä on huono, sillä leimaa lapsen kokonaisuudessaan ”vaikeaksi”. Haastavan temperamentin käsitettä on ehdotettu vaikean tilalle, sillä se ei olisi niin negatiivissävytteinen ja se kuvaisi paremmin sitä, miten temperamentti haastaa kasvattajaansa. Käsitteen kritisoinnista huolimatta on huomattava, että ympäristön reagointi vaikuttaa siihen miten temperamentti määräytyy. (Keltikangas-Järvinen 2004, 62–63, 67–68.)

Hitaasti lämpenevälle temperamenttityypille ominaista on, että tällaisella lapsella on toistuvista totuttelukerroista huolimatta vaikea sopeutua uusiin asioihin. Kaikki lapsen reaktiot ovat hyvin vaisuja, olipa sitten lapsessa heräävä tunnereaktio negatiivinen tai positiivinen. Jo vauva-iässä hitaasti lämpenevä lapsi vastustelee uusia asioita, vaikka ne olisivat rauhallisia tutustumistilanteita. Vaikean temperamentin tavoin käsite hitaasti lämpenevä temperamentti kuulostaa ehkä hieman negatiiviselta, mutta se kuvaa kuitenkin hyvin temperamenttia, johon kuuluu kyseisiä piirteitä. Nyky-yhteiskunnassa vallitsee ajatus siitä, että kaiken pitää tapahtua tehokkaasti ja nopeasti, eikä tällainen vaatimus sovi hitaasti lämpenevälle. Kun lapsi saa puolestaan tutustua rauhassa toistuvasti tilanteeseen, joka aluksi tuntui vaikealta, hän voi lopulta mukautua ja saada tilanteesta jopa mielihyvää. (Keltikangas-Järvinen 2004, 63–64.) Käsittelemme myöhemmin sitä, miten eri temperamenttityyppisiä lapsia voidaan tukea päiväkodissa juuri heille sopivilla tavoilla.

Lastentarhanopettaja (1.) kertoi haastattelussa, että lasten temperamentit näkyvät joka tilanteessa ja määrittävät päivän kulun; leikkitilanteet, ryhmätilanteet, kohtaamiset aikuisen tai toisen lapsen kanssa. Temperamentti määrittää sen, kuinka nopeasti lapsi ryhmäytyy ja kuinka nopeasti saa myös uusia kavereita. Äänekäs lapsi saa helpommin uusia ystäviä, kun taas hiljaisella lapsella voi kestää pidempään uusiin ihmisiin tutustuminen. Leikkitilanteissa temperamentti näkyy samoin. Perustoiminnoissa lapsen temperamenttieroit näkyvät niin, että toiset lapset tarvitsevat enemmän aikuisen apua, vaikka osaisivatkin itse tehdä kyseisen asian (esimerkiksi vessakäynnit, pukeminen ja muut toiminnot). Lastentarhanopettaja (2.) kertoi eri temperamenttien näkyvän myös tunnereaktioissa, kuten siinä, miten lapsi suuttuu, miten tuntee tai kokee eri tilanteet tai miten reagoi niihin. Päiväkodissa temperamentti näkyy niin, että ”temperamenttisemmän” lapsen on helpompi ottaa kontaktia muihin, mutta hän voi joutua helposti törmäyskursseihin toisten lasten kanssa. Kun lapsi ottaa kontaktia muihin, hänen on helpompi tulla ryhmään. Rauhallisempi ja ujompi lapsi tarvitsee enemmän aikuisen tukea sopeutuakseen lapsiryhmään. Sopivasti temperamenttinen lapsi sopeutuu helposti ryhmään ja saa myös helposti ihmiskontakteja. Haastattelujen alussa keskustelimme kumpikin haastateltavien kanssa temperamentin käsitteestä ja sen laajasta määrittelystä. Tämä oli sattumaa, emmekä olleet sopineet asiasta keskenämme. Lastentarhanopettajista kumpikin tiedosti, että tosiasiasa ei voida määrittää jonkun lapsen olevan temperamenttisempi kuin toisen lapsen. Haastattelussa lastentarhanopettajat halusivat kuitenkin käyttää arki kielen ilmaisua puhumalla niin sanotusti temperamenttisemmistä lapsista.

Eri temperamenttityyppiset lapset määrittävät usein myös sen, millainen toiminta on helppoa ja mikä puolestaan vaikeaa. Lastentarhanopettaja (1.) kertoi, että toimiminen lasten kanssa temperamentista riippumatta on helppoa, jos ryhmä on pieni. Toiminta on myös helpompaa, kun suunnitelman on tehnyt hyvin ja pienissä ryhmissä lapsen oma temperamentti saa näkyä enemmän ja lapset saavat olla esillä. Isossa ryhmässä toimiminen on vaikeaa, koska yleensä toiminta katkeilee, aikuinen joutuu keskeyttämään ja puuttumaan tilanteisiin. Eri temperamenttityyppien huomiointi jää myös vähälle, sillä isossa ryhmässä kaikkien pitäisi pystyä toimimaan ”samalla tavalla”. Yksittäisistä toiminnoista helppoa on sisäpäivinä esimerkiksi menevämpien lasten kanssa liikunnalliset ja ”rajummat” leikit ja muiden, rauhallisempien lasten kanssa voi esimerkiksi sillä välin pelailla. Menevien lasten kanssa haastavaa puolestaan on keskittymiskykyä ja toisen huomiota vaativat harjoitteet. Lastentarhanopettaja (2.) on työssään huomannut, että

liikunta on aktiiviselle lapselle helppoa ja sen jälkeen, kun lapsi on saanut purkaa energiaansa, hänen on helpompi keskittyä. Paikoillaan istuminen, kuunteleminen ja keskittyminen ovat taas hieman vaikeampia toimintoja tällaisen lapsen kanssa. Vetäytyvän tai erittäin rauhallisen lapsen kanssa voi olla vaikea tehdä sellaisia asioita, missä pitää olla esillä ja laittaa itsensä likoon, kuten eri esityksiin osallistuminen. Jollekin lapselle voi olla vaikea myös katsoa peiliin ja piirtää oma kuva sen perusteella, mitä peilistä näkee. Hiljaiset tarkkailevat lapset ovat loppujen lopuksi vahvoja, ja kun he uskaltavat sanomaan asiansa, heillä on paljonkin asiaa.

4.2 Aktiivisuus ja rytmisyys

Aktiivisuus temperamenttipiirteenä tarkoittaa motorista aktiivisuutta. Se näkyy lapsesta jo vauvaiässä esimerkiksi siinä, suostuuko vauva istumaan hiljaa sylissä puettaessa vai rimpuileeko hermostuneesti. Aktiivisuus ilmenee myös siten, kuinka nopeasti lapsi nukkumaan mennessään rauhoittuu ja nukahtaa. Lapsen aktiivisuudesta kertoo se, jos aikuinen joutuu useasti menemään takaisin huoneeseen ja rauhoittamaan lasta unen saamiseksi. Aktiivisuus näkyy siinä, miten paljon lapsella on tapana liikkua päivän aikana ja kuinka paljon hän touhuaa verrattaessa siihen, kuinka paljon hän istuu paikoillaan. Lapsen aktiivisuutta pystytään mittaamaan keskittymistä vaativissa tilanteissa; pystyykö lapsi istumaan hiljaa keskittyneenä vai liikehtiikö hän levottomasti. (Keltikangas-Järvinen 2004, 48–49.)

Aktiivisuus näkyi myös lapsissa, joita havainnoimme päiväkodissa. Havainnoitavia lapsia oli neljä; Vilma (5v.), Oona (4v.), Eetu (4v.) sekä Saara (5v.). Lasten nimet olemme muuttaneet, jotta heitä ei pystyisi tunnistamaan. Lapsia havainnoidessa huomasimme, että osalla havainnoitavistamme lapsista oli vaikeuksia keskittyä samaan asiaan kauan aikaa. Aikuisen pelatessa 5-vuotiaan Vilman (nimi muutettu) kanssa lapsi halusi vaihtaa peliä jatkuvasti, eikä malttanut yleensä pelata peliä loppuun asti. Poikkeuksena oli kuitenkin muistipeli, jossa Vilma oli erittäin taitava, ja jaksoi näin pelata pelin aina loppuun. Lapsen aktiivisuudesta kertoi kuitenkin se, että sylissä ollessaan hän vääntyili ja kääntyili, eikä malttanut keskittyä aikuisen lukemaan tarinaan. Tämä näkyi myös ryhmätilanteissa, joissa Vilman oli vaikea istua paikoillaan, mutta aikuisen puuttuessa tilanteeseen malttoi hän keskittyä paremmin. Tavalliset ryhmätilanteet, kuten aamupiiri,

olivat kuitenkin haastavia ja aikuinen joutui usein puuttumaan Vilman käytökseen. Vilman oli vaikeaa odottaa omaa vuoroaan ja hän huusi vastauksia, vaikka oli toisen lapsen vuoro vastata. Oona 4v. (nimi muutettu) oli edellisen lapsen tavoin hyvin aktiivinen, eikä malttanut keskittyä samaan asiaan kovin kauan. Yhdeksän viikon havainnoinnin aikana hän malttoi harvoin keskittyä yhteen leikkiin kauan aikaa. Tästä hyvänä esimerkkinä oli se, että hän saattoi vain riehua kotileikki-huoneessa, kun toiset huoneessa olevat lapset yrittivät sopia sääntöjä ja rooleja leikkiin. Tällä tavoin hän sekoitti myös muiden leikin, koska ei itse pystynyt keskittymään. Hän saattoi pukea rooliasun, mutta kulkea levottomasti leikkitilassa häiriten muita. Ryhmätilanteissa Oona malttoi olla rauhassa, eikä häntä tarvinnut huomauttaa kertaakaan. Eetu 4v. ja Saara 5v. (nimet muutettu) olivat aktiivisuudeltaan hieman erilaisia. Heidän oli helpompi olla keskittymistä vaativissa tilanteissa sekä yksin, että ryhmässä. Molemmat lapset pelasivat myös mielellään pelejä, jopa useita peräkkäin.

Biologisten toimintojen säännöllisyyttä kuvataan rytmisyyden termillä. Tämä tarkoittaa biologisten toimintojen ajallista ennustettavuutta tai ennustamattomuutta. Näitä toimintoja ovat nälän osoittaminen, syöttämisaikataulut sekä uni-heräämissyklit. Toiset vauvat ovat ennalta arvaamattomia, kun taas toisilla vauvoilla on tietty ja sama rytmi joka päivä. Se, mihin aikaan lapsi on päivästä nälkäinen ja illasta uninen, kertoo lapsen rytmisyydestä. Myös suolen toiminta tapahtuu rytmisyyden mukaan, joten osalle pienistä lapsista voi olla toisia vaikeampaa oppia kuivaksi. (Keltikangas-Järvinen 2004, 50.) Päiväkodissa on oma rytmensä joka päivä, joten lasten omat rytmit joutuvat muokkautumaan tämän rytmin mukaisesti. Päiväkodissa on ruokailuajat tiettyyn aikaan, ja vaikka lapsella tulisi nälkä, hänelle pystytään tarjoamaan korkeintaan näkkileipä. Jos lapsella ei ole nälkä ruoka-aikaan, hänellä saattaa olla jo kova nälkä välipalaan mennessä. Myös vessassa käydään yleensä aina tiettyyn aikaan yhdessä, ja tämä voi olla jollekin lapselle vaikeaa, jos hänen rytmensä on epäsäännöllinen. Esimerkiksi uloslähtötilanne on tällainen, jolloin lapset käyvät aikuisen johdolla vessassa. Ainoat hetket, milloin lapsen oma rytmisyys päiväkodissa näkyy ovat nukkumatilanteet, nälän herääminen sekä vessakäynnit. Eetu nukkui harvoin päiväkodissa, mutta siihen saattoi kuitenkin vaikuttaa se, että hän ei koskaan ollut koko päivää päiväkodissa. Hän tuli päiväkotiin aina noin 10 aikaan ja luultavasti oli nukkunut kotona pitempään kuin kokopäivälapset. Saara oli Eetun tavoin vain osan päivästä hoidossa, eikä hän yleensä ehtinyt mennä kuuntelemaan satua, ennen kuin hänet jo tultiin hakemaan. Oona ja Vilma puolestaan tarvitsivat aikaa

rauhottuakseen, mutta nukahtivat aina lopulta. He olivat kumpikin kokopäiväisesti hoidossa. Kaikki lapset söivät päiväkodissa silloin kun oli ruoka-aika, ja olivat tällöin nälkäisiä. Emme huomanneet myöskään mitään poikkeavaa lasten vessa käynneissä tai vessa hädän heräämisessä. Havainnoinnissa emme keskittyneet niin paljon tähän osaluueeseen, sillä päiväkodissa ei näe lasten omaa rytmisyyttä samalla tavalla kuin kotona.

4.3 Lähestyminen tai vetäytyminen uusissa tilanteissa ja sopeutuvuus

Lähestymisellä ja vetäytymisellä kuvataan lapsen reaktioita uusissa tilanteissa. Tämä näkyy kaikissa tilanteissa, mihin liittyy jotain uutta, kuten uusi sosiaalinen tilanne, ruoka tai lelu. Lähestymisreaktio näkyy lapsessa siten, että lapsi on innostunut ja haluaa tutustua asiaan enemmän. Kun lapsi on säikähtäneen oloinen ja pyrkii tilanteesta pois, hänen reaktionsa ovat tällöin vetäytyviä. Rohkea vauvaikäinen lapsi esimerkiksi yrittää tavoitella uutta lelua, vaikka se ääntelisi omituisesti, sekä maistelee kiltisti uusia ruokia. Kun lapsi osoittaa positiivista mielialaa uutta asiaa kohtaan, esimerkiksi ottamalla kontaktia vieraisiin ihmisiin, kutsutaan tätä positiiviseksi lähestymisresponssiksi. Jos taas vauva kääntää päänsä pois vieraan ihmisen tavatessaan tai on hätääntynyt ja itkuinen tilanteesta, puhutaan välttämisenreaktioista. Myös uudet lelut voivat pelottaa vauvaa, ja hän saattaa työntää ne pois. Vanhemmalla lapsella välttämisenreaktio näkyy siten, että uuteen ihmiseen suhtaudutaan varauksella ja tutustumiseen menee kauan aikaa. Se, millä tavalla lapsi alkaa reagoida uusiin asioihin, on synnynnäisen temperamentin säätelemä. Initiaali-reaktiolla tarkoitetaan lapsen ensimmäistä vaistomaista reaktiotapaa uudessa ja tuntemattomassa tilanteessa. Reaktiossa näkyy se, herääkö lapsen positiivinen mielenkiinto vai negatiivinen huoli. Vaikka lapsi pelästyy uutta tilannetta, ei se välttämättä vaikuta hänen myöhempään käyttäytymiseen, kun ihminen tai asia on tutumpi. Aikaisemmin lapsen vetäytyminen uusista tilanteista tulkittiin huonoksi perusturvallisuudeksi tai sosiaalisesti sopeutumattomuudeksi. Nykyään tiedetään kuitenkin, että lapsen reaktiot ovat synnynnäisiä taipumuksia, eivätkä yhteydessä esimerkiksi vanhempien antamaan kasvatukseen. (Keltikangas-Järvinen 2004, 51–53.)

Havainnoidessamme lapsia huomasimme, että toiset lapset ovat avoimempia ja tuttavallisempia, kun taas toisiin lapsiin saa kontaktin vasta paljon myöhemmin. Vilma oli erittäin helposti lähestyvä lapsi, sillä hän tuli ensimmäisenä lapsista esittäytymään ja pyy-

tämään leikkeihin mukaan. Uusi aikuinen sai hänet unohtamaan jopa muut lapset ja leikit heidän kanssaan. Oona oli myös erittäin lähestyvä ja hakeutuikin helposti uusien tuttavuuksien läheisyyteen. Hän halusi tutkistella esimerkiksi uusien ihmisten vaatteita ja koruja, sekä halusi nauttia aikuisen huomiosta täysin. Oona saattoi esimerkiksi ottaa aikuista kädestä kiinni ja näin antaa aikuiselle vihjeitä siitä, että hän kaipaa huomiota ja tekemistä. Saara sen sijaan oli päiväkotiin tullessaan täysin uudessa tilanteessa, sillä hän aloitti päivähoidon havainnointijaksomme alussa. Kaikki aikuiset ja lapset, lukuun ottamatta hänen esikouluikäistä isosiskoaan, olivat hänelle uusia ryhmässä. Saara lähestyi aikuista rohkeasti ja tuli pyytämään pelaamaan kanssaan. Hän ei tehnyt itsestään suurta numeroa, mutta uskalsi silti tuoda itseään esille. Vaikka aikuinen ei keskittynyt juuri häneen, hän saattoi tulla kertomaan tai näyttämään jotain mitä oli tehnyt tai saanut aikaan. Aluksi Saara katseli hieman sivusta muiden leikkiä, sitten otti itselleen roolin ja kysyi vielä muilta, voiko tulla leikkiin mukaan. Leikissä Saara innostui muiden ehdotuksista ja oli vastaanottavainen eikä määrännyt muita. Havainnointijakson alussa Eetu oli aluksi hieman varautunut uutta aikuista kohtaan, mutta lähipäivinä lähestyi kuitenkin rohkeammin aikuista. Eetu vaikutti lähestyvän uusia asioita lapselle normaalilla tahdilla, ensin hieman tarkkaillen ja sitten uteliaana kysellen. Uutena tilanteena hänelle tuli kuitenkin aikuisen vetämä pienryhmäpalloilu, jollaista ei aikaisemmin ollut pidetty. Tähän palloiluun Eetu ei olisi aluksi halunnut osallistua, sillä ei tiennyt, mitä siellä tapahtuu. Aikuinen kertoi hänelle mitä tullaan tekemään, ja pienen suostuttelun jälkeen Eetu lähti mukaan. Palloilun jälkeen Eetulta kysyttiin, mitä mieltä hän oli palloilusta. Eetu kertoi, että hänellä oli ollut kivaa.

Lapsen sopeutuvuudesta kertoo se, miten nopeasti alkureaktion jälkeen lapsi mukautuu uuteen tilanteeseen. Tämä piirre lapsessa ilmenee ensireaktion jälkeen ja kertoo lapsesta esimerkiksi sen, miten pitkälle hän pystyy joustamaan ja kuinka nopeasti lapsi pystyy muuttamaan käytöstään toivottuun suuntaan. Sopeutuvuus ei ole kuitenkaan riippuvainen alkureaktiosta, sillä vaikka lapsi olisi aluksi kiinnostunut uusista asioista, voi hän olla huono sopeutumaan niihin. Sopeutumista voidaan arvioida muun muassa siten, miten vauva käyttäytyy, kun hänet laitetaan kylpyyn tai otetaan pois sieltä. Jos vauva on hitaasti sopeutuva, hän yleensä protestoi. Lapsen sopeutumista arvioida myös sillä, miten kauan hänellä kestää tottua uusiin ihmisiin, ruokiin tai muihin uusiin asioihin. Sopeutumiskyvykkyys näkyy myös siinä, miten lapsi sopeutuu ryhmään ja sen jäsenten sääntöihin ja haluihin. (Keltikangas-Järvinen 2004, 54–55.)

Päiväkodissa sopeutuminen tai sopeutumattomuus näkyi toisissa lapsissa selkeämmin kuin toisissa. Vilma meni usein toisten leikkeihin, muttei yleensä suostunut leikkimään muiden sääntöjen mukaan. Jos hän kuitenkin leikki kahdestaan toisen lapsen kanssa, saivat he yhdessä sovittua leikin säännöt. Isommassa ryhmässä Vilma otti yleensä määrävän roolin ja saneli säännöt leikkiin. Eetu oli hyvin sopeutuvainen, leikki hyvin toisten lasten kanssa mukautuen toisten toiveisiin. Välillä hänellä oli kuitenkin aamuja, jolloin hänellä oli koti-ikävä ja tästä syystä kiukutteli, eikä halunnut leikkiä ollenkaan. Tällaisia aamuja on kuitenkin kellä tahansa lapsella aina välillä. Siihen nähden, että ryhmä oli uudistunut ja puolet lapsista oli täysin vieraita, sopeutuivat Vilma ja Eetu ryhmään lopulta hyvin. Oonassa oli havaittavissa samantyyppistä toimintatapaa kuin Vilmalla. Oonalle oli tärkeää pitää hameetta, mutta jos hame sattui olemaan pesussa, oli Oona päiväkotiin tullessaan hyvin itkuinen ja tämä hankaloitti aamun käynnistymistä. Yleensä Oona kuitenkin unohti hameen päivän mittaan, mutta joskus asia harmitti vielä iltapäivälläkin. Vaikka hame oli usein ollut pesussa, oli Oonalle vaikeaa sietää päiväkodissa oloa ilman sitä. Itkuisina aamuina Oona olisi halunnut ottaa turvakseen unikaverin koko päiväksi mukaan leikkeihin ja siitä ”luopuminen” oli vaikeaa. Saara tuli uutena lapsena samaan ryhmään kuin Oona, ja sopeutui hyvin itselleen uuteen tilanteeseen. Saarasta ei näkynyt mitenkään se, ettei hän olisi sopeutunut sekä ryhmän aikuisiin että lapsiin.

4.4 Vastaus- eli responsiivisuuskynnys sekä mielialan laatu ja reaktioiden voimakkuus

Vastauskynnyksestä puhuttaessa tarkoitetaan sitä, kuinka voimakas ärsyke tarvitaan, että lapsi reagoi siihen. Lapsen vastauskynnys ärsykkeisiin voi olla joko matala tai korkea. Jos vastauskynnys on matala, lapsi reagoi hyvinkin pieniin ärsykkeisiin. Tällaisia ärsykeitä ovat muun muassa sensoriset ärsykkeet, kuten erilaiset äänet, kuumuus, kylmyys, eri tekstiilien pehmeys ja karkeus sekä näkö- ja makuaistit. Vauvalla matala vastauskynnys näkyy esimerkiksi siinä, säpsähtääkö hän hereille pienen ääneen kuultuaan. Lapsi, jolla on matala vastauskynnys, on yleensä hyvin herkkä pelästymään erilaisia ääniä, ja hänelle voi olla vaikea käyttää vaatteita, joiden kankaat ovat karheita. Lapsen vastauskynnyksen ollessa korkea, tarvitaan todella voimakas ärsyke, jotta saadaan lapsi reagoimaan. Tällöin lapsi ei välttämättä reagoi mitenkään pieniin ääniin, erilaisiin teks-

tiileihin, hajuihin tai lämpötilavaihteluihin. Pienen lapsen responsiivisuuskynnystä on vaikea huomata, ja siihen kiinnitetään yleensä vasta silloin huomiota, jos lapsi on poikkeuksellisen herkkä reagoimaan eri asioihin. (Keltikangas-Järvinen 2004, 55–57.) Havainnoidessamme lapsia huomasimme, että toisilla on matalampi reagoimiskynnys, kuin toisilla. Nämä erot näkyvät muun muassa nukkumahuoneessa; Eetu nukahti joskus päiväkodissa, mutta säpsähti heti hereille, kun nukkumahuoneessa oleva aikuinen alkoi tehdä lähtöä huoneesta. Vilma, jolla oli korkea vastauskynnys, ei herännyt yhtä helposti, vaikka muut lähtivät nukkumahuoneesta. Hän ei välttämättä reagoinut siihen, että verhot avattiin ja huoneesta tuli valoisa. Myös Oonassa oli havaittavissa samoja piirteitä, sillä joskus aikuisen piti mennä hänen luokseen ja herätellä häntä, jotta hänet saatiin nousemaan ylös.

Lapsen mielialan laatu kuvastaa hänen pääsääntöisesti vallitsevaa mielialaansa, joka voi olla positiivinen tai negatiivinen. Mielialan laatu kertoo myös sen, suhtautuuko lapsi asioihin optimistisesti vai pessimistisesti. Mielialan laatua tutkittaessa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, onko lapsen asenne eri asioihin pysyvä, vaihteleva vai näkykö lapsen mieliala vain tietyn tilanteen laukaisemana. Pysyvä mieliala lapsella voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että hän on aina vähän ärtyisä. Useimmilla lapsilla on kuitenkin vaihteleva mieliala, ja tietty tilanne saattaa laukaista vaihtelevia tunteita. Reaktioiden intensiivisyys ja voimakkuus näkyvät siinä, millaisella energialla lapsi reagoi tai vastaa ärsykkeisiin. Se näkyy lapsessa siinä, miten hän osoittaa olevansa iloinen, nälkäinen tai kiukkuinen. Lapsi voi siis reagoida mielihyvän tai mielihahan tunteeseen äänekkäästi tai hillitysti. Voimakkaasti reagoivasta lapsesta näkee kauas, jos hän on iloinen tai surullinen, kun taas vaisusti reagoivasta lapsesta ei välttämättä aina näe erilaisia tunnetiloja. (Keltikangas-Järvinen 2004, 57–58.)

Päiväkodissa Vilma näytti tunteitaan voimakkaasti ja hänestä huomasi selvästi, milloin hän oli iloinen. Iloisuus paistoi hänestä koko päivän, ja hänet näki harvoin surullisena. Myös Eetu näytti tunteitaan hyvin voimakkaasti. Iloisena päivänä Eetu saattoi jopa huuata onnesta, esimerkiksi kun vanhemmat tulivat häntä hakemaan. Eetu oli mielialaltaan hyvin iloisen oloinen lapsi. Vilman tavoin Eetukaan ei tehnyt numeroa suuttumuksestaan, vaan vetäytyi kiukkuisena enemmän omiin oloihinsa. Oona puolestaan näytti sekä iloisuuden että vihaisuuden. Jos asiat olivat sujuneet päivän mittaan niin kuin Oona toivoi, hän oli erittäin onnellinen ja se näkyi ulospäin. Kun asiat eivät menneetkään Oonan

mielestä suotuisasti, suunnaton ärtymys valtasi hänet. Oona oli mielialaltaan siis vaihteleva. Saara oli päiväkodissa ”perus iloinen” lapsi. Hyväntuulinen Saara ei tuonut kuitenkaan iloaan räiskyvästi esille, ja suruaan hän ei koskaan näyttänyt. Tämä voi johtua kuitenkin myös siitä, ettei Saara kokenut oloaan ikäväksi päiväkodissa, eikä hänellä tullut erimielisyyksiä päiväkotitoiminnan – kavereiden kanssa.

4.5 Häirittävyys, tarkkaavuuden kesto sekä sinnikkyys

Häirittävyys on yksi temperamenttipiirteistä ja on tutkittu, että sen taustalla vaikuttaa aivojen työskentelytapa. Häirittävyys näkyy lapsessa esimerkiksi siinä, kuinka keskittyneesti hän pystyy tekemään yhtä asiaa kerrallaan, vai kääntyykö hänen huomionsa pois, jos pienikin häiriötekijä ilmestyy tilanteeseen. Häirittävyys on suurimmillaan vauvoilla, sillä heidän aivonsa eivät ole vielä tarpeeksi kehittyneet pystyäkseen keskittymään vain yhteen asiaan. Lapsessa häirittävyys näkyy esimerkiksi siinä, kuinka keskittyneesti hän pystyy leikkimään omia leikkejään, vaikka ympärillä olevat toiset lapset touhuavat jotain aivan muuta. Lapsen tarkkaavaisuuden taso on korkea ja häirittävyys matala, jos hän pystyy jatkamaan leikkejään häiriötekijöistä huolimatta. Jos lapsi ei kykene keskittymään omiin touhuihinsa ja hänen huomionsa kiinnittyy jatkuvasti muualle, on hänen häirittävyytensä korkea. Jos lapsen häirittävyys on korkea, on se usein ristiriidassa ympäristön odotusten kanssa. Ympäristö siis määrittää, milloin matala tai korkea häirittävyys on tilanteeseen sopiva. Yhteiskunnassamme odotetaan jo ala-kouluikäiseltä lapselta keskittymiskykyä, ja tällöin korkea häirittävyys nähdään virheellisesti huonona temperamenttipiirteenä. Toisaalta matala häirittävyyskin voi olla turhauttavaa, jos lasta ei meinaa saada kirjan äärestä pois edes ruokailun ajaksi. (Keltikangas-Järvinen 2004, 58–60.)

Häirittävyyteen liittyy olennaisesti myös tarkkaavaisuus ja sen kesto. Lapsen tarkkaavaisuutta voidaan mitata siten, kuinka kauan hän pystyy keskittymään tiettyyn toimintaan, kuten leikkiin. Tässä temperamenttipiirteessä on huomioitava lapsen ikä, sillä tarkkaavaisuuden kesto riippuu siitä, kuinka vanha lapsi on. Tarkkaavaisuuden keston liitetään myös sinnikkyuden käsite. Sinnikkyys on näkyvässä lapsesta jo varhain. Jos lapsen temperamenttipiirteisiin kuuluu sinnikkyys, hän ei välitä eteen tulevista esteistä, vaan yrittää aina jatkaa toimintaansa. Sinnikkyys voi näkyä esimerkiksi palapelin teos-

sa; jos lapsi ei heti löydä oikeaa paikkaa palaselle, luovuttaako hän heti vai jatkaako yrittämistä. Sinnikkyyttä ei voida kuitenkaan luotettavasti mitata vielä silloin, kun lapsi vasta opettelee uutta asiaa. (Keltikangas-Järvinen 2004,60–61.)

Häirittävyyden eri asteet näkyivät havainnoitavissamme lapsissa. Saaralla oli matala häirittävyys, sillä hän ei kauheasti muiden leikeistä ja äänistä välittänyt, vaan pystyi keskittymään omiin leikkeihinsä. Oonalla sen sijaan oli korkea häirittävyys ja pelkästään muiden lasten läsnäolo tuntui välillä häiritsevän häntä. Isossa ryhmässä Oonan oli vaikeaa löytää paikkansa, mutta pienryhmätoiminnassa keskittyminen parantui. Eetun kanssa oli helppo pelata pelejä ja leikkiä, sillä hän pystyi keskittymään yhteen asiaan pidemmän aikaa. Eetu ei myöskään häiriintynyt, vaikka aikuinen tuli seuraamaan leikkejä. Vilmalla oli korkea häirittävyys ja hän kiinnitti paljon huomioita muihin lapsiin ja heidän tekemisiinsä. Sinnikkyys näkyi Vilmassa esimerkiksi silloin, kun hänen kanssaan pelasi jotain peliä; hän halusi usein vaihtaa peliä kesken kaiken tai tehdä jotain ihan muuta. Vilman kanssa pelaaminen oli siis haastavaa ja häntä piti houkutella pelaamaan peli loppuun.

5 KASVATUKSEN JA ERI YMPÄRISTÖJEN VAIKUTUS TEMPERAMENTTIIN

5.1 Kasvatus ja ympäristö

Lapsen temperamentti- ja käyttäytymispiirteillä on paljon vaikutusta siihen, millaista kasvatusta hän saa ja millainen kasvattaja vanhempi kokee mielestään olevansa. Jos lapsi on luonteeltaan lähestyvä ja rohkea uusissa tilanteissa, sekä kaikin puolin ”helppo lapsi”, saattavat vanhemmat ajatella, että lapsen käytös on heidän ansiotaan. Tosiasiassa käyttäytyminen kumpuaa lapsen luontaisista temperamentti- ja käyttäytymispiirteistä, ei vanhempien kasvatuksesta. Siinä, että vanhemmat kokevat onnistuneensa lapsensa kasvatuksessa, ei ole mitään haittaa, vaan se on puolestaan hyvä asia. Kaikki meistä kuitenkin tietävät, että lapsen kasvattaminen ei ole helppoa ja onnistumisen kokemukset ovat tärkeitä. (Keltikangas-Järvinen 2004, 53–54.)

Jos lapsi sen sijaan on vetäytyvä uusissa tilanteissa, saattavat vanhemmat ajatella, että he ovat jollain tapaa väärin kasvattaneet lapsensa. Vanhemmat saattavat pelätä, että heidän huonosta vanhemmuudestaan johtuen lapsi ei ole rohkea. Tämä käsitys on kuitenkin virheellinen, sillä lapsi voi olla vain temperamentti- ja käyttäytymispiirteeltään vetäytyväisempi. Tärkeää olisi, että vanhemmat ymmärtäisivät lapsen luontaista temperamenttia, eivätkä ajattelisi sen olevan seurausta epäonnistuneesta kasvatuksesta. (Keltikangas-Järvinen 2004, 54.) Ympäristö ei aina vaikuta positiivisesti ja kannustavasti esimerkiksi ujoon lapseen, vaan saattaa jopa ymmärtämättömällä suhtautumisellaan voimistaa lapsen kokemusta estyneisyydestä. Tällöin lapsen voi olla vaikea sopeutua ympäristöönsä, sillä ympäristö ja temperamentti eivät aina sovi yhteen. Ympäristö voi myös tukea tiettyjä ympäristöön sopivia piirteitä, jolloin ne vahvistuvat. (Isokorpi 2006, 78–79.) Lapsen saama palaute ympäristöstään on tärkeää, sillä näin hän oppii säätelemään omaa reagoimistaan tilanteeseen sopivaksi. Palautteen sekä omien kokemustensa avulla yksilö oppii valikoimaan itselleen sopivia tilanteita ja välttelemään puolestaan sopimattomia. (Lyytinen, Korhonen & Lyttinen 1995, 56–57.)

Kasvatuksesta voidaan huomata myös se, että ympäristö reagoi kasvatettavan käyttökseen. Kasvatus, jota lapsi saa, herättää lapsessa tietynlaisia reaktioita ja lapsen reaktiot puolestaan saavat aikaan kasvattajassa joko myönteisiä tai kielteisiä reaktioita. Nämä

asiat vaikuttavat myös siihen, millainen emotionaalinen suhde lapsen ja aikuisen välille kehittyy. Kasvatuksella on vaikutus lapsen tulevaisuuteen ja sen tavoitteena on vahvistaa lapsen itsetuntoa. Jos lapsi saa vääränlaista kasvatusta, eikä häntä hyväksytä sellaisena kun hän on, voi lapsi menettää mahdollisuuden hyvän itsetunnon saavuttamiseen. Tämä voi näkyä esimerkiksi siinä, kun lapsi kasvaa aikuiseksi; hän voi tuntea itsensä edelleen huonommaksi kuin muut. Ympäristön vaikutuksesta temperamentti- ja persoonallisuustyypit saavat lopullisen muotonsa ja tämä vaikuttaa siihen, miten temperamentti- ja persoonallisuustyypit ilmenevät. Ympäristö määrää pitkälti sen, uskaltautuuko esimerkiksi ujompi yksilö käyttäytymään rohkeammin ja kykeneekö hän ujoudestaan huolimatta saamaan itsellensä hyvän itsetunnon. (Isokorpi 2006, 78–79.)

Kun ihmisellä on hyvä itsetunto, hän arvostaa itseään ja pystyy hyväksymään myös epäonnistumiset ja pettymykset. Itsetuntoon liittyvät myös hyvä itseluottamus sekä itsetuntemus. Itseluottamus tarkoittaa, että ihminen luottaa omiin kykyihinsä ja itsetuntemuksen avulla ihminen puolestaan tiedostaa omat vahvuudet sekä heikkoudet. (Vilkkö-Riihelä & Laine 2004, 32–33.) Itsetunnon varhainen kehitys tapahtuu vauvaiässä ja vauvan itsetunto kasvaa, kun häntä hoidetaan ja hänen perustarpeensa tyydytetään. Vauvaa ei pelota, vaikka hänelle tulisi nälkä, sillä hän tietää, että vanhempi hoivaa häntä, eikä hänen tarvitse kauan aikaa odottaa. Näin vauva tuntee olevansa tärkeä ja arvokas. Jos taas vanhempi on välinpitämätön, eikä huomaa tyydyttää vauvan tarpeita ajoissa, vaikuttaa tämä vauvan itsetunnon kehitykseen negatiivisesti. Vauvaa alkaa pelottaa, kun ei koskaan tiedä, huomaako äiti hänen hätäänsä. Myös oikeanaikainen tarpeisiin vastaaminen on tärkeää. Kun pieni lapsi ilmaisee itse hädästään tai tarpeestaan ja saa siihen tyydytyksen, syntyy lapselle mielihyvän tunne. Hän kokee tällöin pystyvänsä hallitsemaan itseensä liittyviä asioita. Ylihuolehtivainen vanhempi vastaa lapsen tarpeisiin ennakkoiden niitä ja yrittäen näin pitää lapsen tyytyväisenä, ja tällöin lapsi kokee, ettei pysty itse vaikuttamaan asioihinsa. Ylihuolehtivuutta esiintyy etenkin ensimmäisen lapsen kohdalla ja se on haitaksi lapsen itsetunnon kehittymiselle. (Keltikangas-Järvinen, 2000, 125,127.) Itsetunto on tärkeä asia myös temperamentin kannalta. Vanhempi ei voi muuttaa lapsen temperamenttia ja hänen tulisi hyväksyä se, jotta lapsi tuntisi itsensä hyväksytyksi (Keltikangas-Järvinen 2004, 54).

5.2 Päiväkotiryhmän merkitys

Kasvatuksen tarkoitus on kehittää lasta tasapainoiseksi ja vahvaksi persoonaksi, joka pystyy toimimaan yhteistyössä muiden kanssa. Sen sijaan, että opetettaisiin lasta pelkättään olemaan suuressa ryhmässä, yhteistyön merkitystä tulisi painottaa. (Keltikangas-Järvinen 2012, 210.) ”Temperamentiksi kutsuttu synnynnäinen ja yksilöllinen ominaisuus ratkaisee, kuinka helppoa tai vaikeaa ryhmään sopeutuminen lapselle on.” (Vanas 3/13, 16–18). Lapsen näkökulmasta päiväkotiin sopeutuminen voi olla haastavaa, koska lapsen tulisi löytää oma paikkansa ryhmässä, sekä yrittää olla oma itsensä ajatuksineen ja toiveineen. Päiväkotimaailmassa lapsi joutuu sopeutumaan eri tilanteisiin ja ryhmäjakoihin, jotka saattavat vaihtua useastikin päivän aikana. (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 102.)

Päiväkotiryhmä on alue, mihin lapsi voi tutustua turvallisesti aikuisen tukemana. Kuullessaan ryhmään lapsi tuntee kokemuksellista mielihyvää, ja se ravitsee aivojen neurokemiallisia prosesseja. Ryhmä ei aina toimi mutkattomasti ja toisinaan tulee tahtojen taisteluja. Näissä tilanteissa on tärkeää, että aikuinen tulee auttamaan lapsia selvittämään tilanteet. Tämä on olennaista lapsen sosiaalisen kehityksen kannalta, sillä suuttunut tai loukkaantunut lapsi saattaa alkaa häiriköidä ryhmässä tai puolestaan vetäytyä siitä. Päiväkodin työntekijän tehtävä on tällöin huolehtia, että lapsi palaa takaisin ryhmään ja toiminta ryhmässä palaa normaaliksi. Lapsiryhmässä riidat unohtuvat kuitenkin verraten nopeaa ja lapset oppivat toimimaan yhdessä ja säätelemään omia reaktioitaan, sillä lapset kuitenkin haluavat kuulua ryhmään. (Vanas 3/13, 16–18.)

Kaikki vanhemmat eivät tuo lastaan päivähoitoon syystä tai toisesta, vaan hoitavat lastaan kotona tai järjestävät hoitopaikan jostain muualta. Siihen, onko lapsen parempi olla kotona vanhemman kanssa vai päiväkodin lapsiryhmässä ei ole oikeaa vastausta, sillä lapsi sopeutuu helposti kumpaankin ympäristöön. Voidaan kuitenkin todeta, että lapsi hyötyisi kuitenkin lapsiryhmässä olemisesta, vaikka vanhemmasta vaikuttaisi, että lapsi viihtyy hyvin kotosalla. Päiväkodissa olon tulisi olla lapselle säännöllistä, sillä lapsi ei pääse muuten ryhmäytymään kunnolla. Syrjäytymisvaarassa oleville lapsille päivähoito on erittäin tärkeää, ja sen vuoksi subjektiivista päivähoito-oikeutta ei pitäisi rajoittaa tulevaisuudessakaan. (Vanas 3/13, 18.)

Eri temperamentit näkyvät myös ryhmän eri toiminnoissa. Halusimme kysyä lastentarhanopettajilta heidän näkemyksiään siitä, miten eri temperamenttiset lapset näkyvät ja toimivat päiväkodin arjessa. Tämä oli myös yksi tutkimuskysymyksistämme, johon halusimme saada myös lastentarhanopettajien näkökulmaa. Lastentarhanopettaja (1.) korosti, että hiljaisten, arkojen ja vetäytyvien lasten kanssa aikuinen joutuu miettimään enemmän rohkaisukeinoja kun taas ”helpot” ja itsenäiset lapset sopeutuvat hyvin niin sanottuun koulumuottiin ja onkin tärkeää, ettei aikuinen unohda heidän huomiointiaan. Tällaiset lapset voivat kuitenkin käyttäytyä paljonkin eri tavoin kotona, kuin päiväkodissa. Hän oli sitä mieltä, että äänekkäät tai häiritsevät lapset näkyvät eniten, ja ovat yleensä räiskyviä, itsepäisiä sekä tulisia. Tällaiset lapset vaativat paljon aikuiselta, eivätkä toiset lapset välttämättä hakeudu heidän seuraansa. Lastentarhanopettaja (2.) kertoi, että niin sanotut temperamenttiset lapset näkyvät eniten lapsiryhmässä. Leikissä temperamenttisen lapsen fyysinen olemus näkyy esimerkiksi äänenmäärässä, mielikuviuksessa ja leikin pituudessa. Jos lapsi ei osaa keskittyä leikkeihin, voivat aikuiset ajatella lapsen käytöksen usein eri tavalla. Toinen voi ajatella, että lapsi on vilkas, kun taas toinen sanoo, että lapsella on temperamenttia. Aito temperamentti on kuitenkin yhdenlainen ja ympäristö vaikuttaa siihen. Temperamenttisuus voi näkyä lapsiryhmässä myös niin, että joku lapsi on hyvin pidättäytynyt ja hitaasti lämpenevä. Perustoiminnoissa lapsen temperamentti voi tulla esille esimerkiksi syödessä; lapsi on maistanut ruokaa ja päättää sitten ettei enää syö. Temperamentti näkyy myös lepoaikaissa. Toinen lapsi rauhoittuu hetkessä ja on levollinen, kun taas toinen lapsi vääntyyilee ja kääntyyilee, potkii jaloillaan ja on hyvin levottoman oloinen.

Halusimme kysyä lastentarhanopettajilta myös siitä, millä tavoin he pyrkivät omalla toiminnallaan saamaan kaikki lapset näkyväksi päiväkotiympäristössä ja ohjatuissa ryhmätilanteissa. Kaikkien lasten ei tarvitse päiväkodissa olla niin sanotusti näkyvillä yhtä paljon, mutta jokaiselle lapselle tulee antaa siihen mahdollisuus. Se, että lastentarhanopettaja tekee lapsille sellaisen olon, että he voivat olla näkyvillä jos he haluavat, on osa myönteistä kasvua ja kehitystä tukevaa toimintaa lapsen temperamenttia huomioiden. Lastentarhanopettaja (1.) korosti suunnittelun tärkeyttä. Hän kertoi, että toiminta ja ryhmäjako pitää miettiä tarkoin, sekä yrittää saada toiminnasta kaikkia kiinnostava ja innostava, mikä vähentää mahdollista ei-toivottua käytöstä. Ryhmäjoon ja istumajärjestyksen määrittävät temperamenttityypit. Ryhmätoiminnan vedossa on tärkeää innostaa lapsia ja antaa kaikille positiivista palautetta, sekä kaikki lapset tulee huomioida tasaver-

taisesti. Kun lastentarhanopettajan (2.) pitää ryhmätuokiotaan, hän ottaa huomioon myös hiljaisemmat lapset ja kysyy heidän mielipiteitään, kun taas niin sanottua päälle päsmäroivää lasta pyritään hiljentämään. Näin se lapsi, jolla on puheenvuoro, saisi sanoa asiansa ja muut kuuntelisivat häntä. Asioissa, jossa lapsi on hyvä, häntä kannustetaan ja hänen erityistaitojaan korostetaan ja kehuaan. Roolileikeissä nostetaan myös hiljaisempaa lasta esille, jos hän haluaa.

5.3 Kasvatuskumppanuus temperamentin tukijana

Kasvatuskumppanuudella tarkoitetaan vanhempien ja varhaiskasvatushenkilöstön yhteistyötä, jonka tavoitteena on lapsen edun mukainen, laadukas varhaiskasvatus. Kasvatuskumppanuuden perustana on vanhempien ja työntekijöiden välinen luottamus, ja vuorovaikutuksen kautta he ovat sitoutuneita luomaan lapselle hyvän kasvatusympäristön. (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2009, 118.) Lapsen kasvatuksen vastuu kuuluu ensisijaisesti vanhemmille, mutta päiväkodin työntekijöillä on ammatillista tietoa ja osaamista, jonka he ovat koulutuksen kautta saaneet. Kun vanhempien asiantuntijuus sekä kokemukset omasta lapsesta yhdistetään varhaiskasvattajien tietämykseen, saadaan kattava näkemys lapsen elämästä. Työntekijöiden olisi hyvä sisäistää, että perhe on kuitenkin lapsen tärkein kasvuympäristö, vaikka lapsi onkin suurimman osan päivästään päiväkodissa. Kasvatuskumppanuutta pitäisi toteuttaa tasavertaisesti kaikkien perheiden kanssa. (Rossi-Salow 2012, 162–163, 165.)

Jotta kasvatuskumppanuus sujuisi, tulee kummallakin osapuolella olla samanlainen käsitys kasvatuksesta ja sen tavoitteista. Kasvatuskumppanuus ei synny hetkessä, eikä esimerkiksi työharjoittelija pysty luomaan sellaista lasten vanhempien kanssa. Harjoittelijan on kuitenkin tärkeää seurata sivusta, miten kasvatuskumppanuus toimii työharjoittelupaikassaan ja harjoitella kontaktin ottoa vanhempiin. Kasvatuskumppanuutta toteutetaan päiväkodissa päivittäisissä rutiineissa keskustelemalla vanhempien kanssa luontevasti esimerkiksi silloin, kun lapsi tuodaan päiväkotiin tai haetaan sieltä. Kasvatuskumppanuudessa vuorovaikutuksen tulee olla avointa ja aitoa. Sekä vanhempien, että muiden kasvattajien tulee kuunnella toistensa mielipiteitä ja näkemyksiä. Kasvatuskumppanuudessa tärkeää on dialogisuus, jossa vuorovaikutuksen kautta on mahdollista kohdata erimielisyyksiä ilman vastakkaisasettelua. Dialogisuuteen kuuluu kunnioitus

sekä vilpitön kommunikaatio, jossa parhaimmillaan molemmat osapuolet oppivat toisistaan ja pystyvät jopa muuttamaan asenteitaan sekä mielipiteitään. (Järvinen ym. 2009, 119.) Kasvatuskumppanuutta ja vanhempien tukemista voidaan toteuttaa monella muullakin tapaa kuin keskustelemalla, kuten perhekerhojen, vanhempainiltojen ja erilaisten perheille järjestettyjen tapahtumien kautta (Rossi-Salow 2012, 165).

Haastattelussa kävimme lastentarhanopettajien kanssa läpi myös kasvatuskumppanuuden merkitystä ja sitä, miten he käsittelevät lapsen temperamenttia vanhempien kanssa. Lastentarhanopettaja (1.) kertoi, että lapsen tullessa tutustumaan päiväkotiin, vanhemman kanssa keskustellaan lapsen asioista ja temperamentista. Vanhemmilta kysytään muun muassa; miten lapsella on tapana toimia ja reagoida eri asioihin? Miten lapsi leikkii, syö ja nukkuu? Onko lapsella tapana itkeskellä? Onko lapsella kavereita ja miten lapsi tutustuu toisiin lapsiin? Päiväkodissa uutena aloittavat lapset käyvät yleensä tutustumassa ennen päiväkotiarjen alkua, mutta eivät suinkaan kaikki. Jos lapsi ei käy tutustumassa vanhemman kanssa, on tilanne aluksi vaikea, ja tällöin pyritään pitämään varhaiskasvatus- eli vasukeskustelu pian. Vasu-keskusteluissa käydään samoja kysymyksiä läpi ja puhutaan tarkemmin lapsen temperamentista. Lastentarhanopettajalla (2.) on tapana käydä keskustelua lasten vanhempien kanssa varhaiskasvatuskeskustelussa siitä, miten lapsi käyttäytyy päiväkodissa. Lapsen täytyy kuitenkin tulevaisuudessa pystyä toimimaan yhteiskunnassa, jossa on tietynlaiset säännöt ja normit, miten toimia. Yhdenlaista temperamenttia joudutaan rajoittamaan ja toisenlaista taas kehittämään. Siksi rajojen asettaminen on tärkeää.

6 ERI TEMPERAMENTTITYYPPISTEN LASTEN TUKEMINEN PÄIVÄKODISSA

6.1 Aidon kohtaamisen, arvostavan katseen sekä palautteen merkitys

Lapsen tukeminen ja huomioiminen päiväkodissa lähtee liikkeelle jo päivän alussa aamupiirissä. Aamupiirissä kasvattajien tulisi huomioida lapset ja tehdä lapsille myönteinen olo, ilman että heidän tarvitsisi tehdä erillisiä suorituksia tai olla esillä. (Teräs 2012, 112.) Lapsen huomioimisessa on tärkeää aito kohtaaminen ja tätä kohtaamista tapahtuu yleensä arkisissa vuorovaikutustilanteissa. Aidon kohtaamisen ydin on se, että aikuinen luo turvallisuuden tunteen lapselle. Ilmein ja elein viestittäen aikuinen kertoo olevansa kiinnostunut lapsesta esimerkiksi silloin kun lapsi itkee. Aidossa kohtaamisessa tulee kunnioittaa lapsen persoonaa; Lapsen persoonan kunnioittaminen tulisi näkyä kaikessa arjen toiminnoissa kuten rajojen asettamisessa, taitojen opettelussa ja tunteiden kohtaamisessa. Lapsi tarvitsee arjessa arvostamista ja nähdäksi tuleamista, eikä tätä voi korvata millään tavaroilla tai erityispalkinnoilla. (Mattila 2011, 23–24.)

Katse on yksi arvostavan kohtaamisen peruslähtökohta ja se viestittää paljon enemmän kuin sanat tai äänensävy. Lapsella on tapana etsiä erilaisia vihjeitä aikuisen ilmeistä ja eleistä sekä siitä, onko hän hyväksytty ja pidetty. Saamiensa vihjeiden perusteella lapsi alkaa rakentaa omanarvontuntoaan. Se, kuinka tärkeä aikuinen on lapselle, vaikuttaa siihen, kuinka paljon hänen sanattomat viestinsä merkitsevät lapselle ja vaikuttavat häneen. Aikuisen katse voi joko vahvistaa tai haavoittaa lasta. Aikuinen saattaa joissain tilanteissa virheellisesti heijastaa omia pahantuulisuuksiaan lapseen katseella, joka viestittää lapselle, että aikuisen pahantuulisuus on hänen vikansa. Jos taas aikuisella on jokin ennakkokäsitys lapsesta, ennen kuin edes kohtaa häntä, voi hänen katseensa paljastaa sen lapselle. Jos lapsi ei löydä aikuisen katseesta turvaa ja ihailua, saattaa lapsi niin sanotusti jähmettyä eikä välttämättä uskalla olla oma itsensä. (Mattila 2011, 27–29.)

Lapsen kehuminen ja myönteinen huomioiminen ovat tärkeitä myös lapsen itsetunnon kehittymisen kannalta. Kehujen ja palautteen kautta lapsi oppii tilanteisiin sopivat toimintatavat, esimerkiksi päiväkodin säännöt. Jos lapsi ei käyttäydy päiväkodissa vallitsevien sääntöjen mukaisesti, hän saa siitä moitteita. Lapsi, joka saa usein moitteita, tarvitsisi myös paljon kehuja ja niitä tulisi antaa nimenomaan silloin, kun lapsi ei sitä itse odota. Kehu, joka annetaan julkisesti muiden lasten nähden, voi olla jossain tilanteissa

negatiivinen asia, sillä se voi herättää kateutta muissa lapsissa. (Teräs 2012, 104–105.) Aktiivinen lapsi joutuu usein törmäyksiin muiden lasten kanssa, ja tällöin hänen saama palaute koskee hänen luontaista aktiivisuuttaan. Aktiivisuuden kautta saatu negatiivinen palaute voi heikentää hyvän itsetunnon muotoutumista. Lapsen kaipaamat ohjauksen tarpeet jäävät varjoon, kun yhteentörmäykset aiheuttavat tilanteen, joka vie kasvattajan kaiken huomion. Yksinkertaisesti jos muita lapsia ei olisi, ei tulisi yhteentörmäyksiäkään ja tällöin myös lapsen saama palaute kohdistuisi oikeisiin asioihin. (Keltikangas-Järvinen, 2012, 210.)

Palautteen antamisessa tulisi ottaa huomioon myös se, että negatiivista ja positiivista palautetta ei sanottaisi yhtäaikaisesti. Jos lapselle sanoo esimerkiksi että, onnistuit hyvin tässä, mutta tuossa on virhe, kiitos ja moite sotkeutuvat keskenään. Ryhmässä eri temperamenttisten lasten ohjaaminen on haastavaa, sillä kasvattajan neuvot ja ohjeet kohdistuvat aina koko ryhmään, oli se tarkoituksena tai ei. Vaikka esimerkiksi moite koski vain yhtä lasta niin voivat muutkin lapset ajatella palautteen koskevan heitä. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 217, 231.) Lapsen tukeminen ja kehuminen ovat erittäin tärkeitä tilanteissa, jotka ovat lapselle vielä hyvin haastavia. Lasta pitäisi ihaila, vaikka hän ei taidoillaan ylittäisi muita tai osaisi jotain erikoista. Kun lapsi saa ihailua osakseen, se viestittää hänelle, että hän on matkalla oikeaan kehityssuuntaan, ja näin lapsella on helppo olla ja kasvaa. (Mattila 2011, 101.)

Palautteen merkitys kävi hyvin ilmi myös kummastakin haastattelusta. Lastentarhanopettaja (1.) oli sitä mieltä, että positiivinen palaute on erittäin tärkeää sekä tehokasta, ja tämä pätee kaikkien lasten kohdalla. Kun lapsi saa positiivista palautetta, hän tuntee olevansa tärkeä ja osaava. Vaikka lasta jouduttaisiin kieltämään, voi lapsella jäädä hyvä kuva päivästä, kun saa myös positiivista palautetta. Arka lapsi usein rohkaistuu positiivisesta palautteesta ja äänekäs puolestaan rauhoittuu. Positiivisen palautteen vastaanottamisessa on lapsissa kuitenkin eroja. Jos ujo lapsi rohkaistuu joissain tilanteissa, ja aikuinen reagoi niin sanotusti ylipositiivisesti sen huomattaessaan, niin toiset lapset rohkaistuvat enemmän, toiset taas säikähtävät aikuisen reaktiota. Säikähtäminen voi johtua siitä, että jotkut hiljaiset lapset eivät halua rohkaistumisestaan tehtävän numeroa. Reagointi positiiviseen palautteeseen on osittain myös ikäsidonnaista. Jos taas äänekäs lapsi osaa olla itse rauhallinen keskittymistä vaativissa tilanteissa, on tärkeää kehua, ennen kuin jotain negatiivista ehtii tapahtua. Jos lapsi osaa olla ”kunnolla”, on fyysinen positiivinen palaute eli niin sanottu ekstra huomioiminen ja osallistumisen takaaminen esi-

merkiksi ryhmätilanteissa tärkeää. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että heti tuokion alussa äänekkään lapsen huomioiminen auttaa ryhmää sujumaan paremmin. Kun lasta muistaa huomioida ryhmätilanteen aikana osallistamalla häntä, tuokio menee paremmin ja lapsi hyötyy itsekin siitä, kun häntä ei tarvitse kieltää jatkuvasti. Aikuisten olisi tärkeää yhdessä miettiä, tarvitseeko lapsille olla niin paljon kieltöjä päivän aikana ja voidaanko antaa enemmän vapauksia lasten toiminnalle. Ei – sanan käyttöä tulisi myös miettiä, ja turhanpäiväinen kieltäminen jättää kokonaan pois.

Lastentarhanopettaja (2.) oli sitä mieltä, että positiivisella palautteella on valtavan suuri merkitys lapselle. Lapsen pystyy helposti lannistamaan omilla sanoilla. Jos lapsi on esimerkiksi itse saanut kengät jalkaansa, ei heti sanota, että ne ovat väärässä jalassa, yritä uudelleen. Lapselta voisi kysyä, miltä kengät jaloissa tuntuvat ja lapsi voisi itse huomata, että kengät eivät olekaan jalassa oikein päin. Positiivista palautetta antaessa työntekijän tulisi eläytyä ja olla mukana, katsoa lasta silmiin ja olla läsnä. Eleet ja ilmeet ovat tärkeitä palautteen annossa.

6.2 Kasvattajan ammatillisuus kasvun tukijana ja rajojen asettajana

Tutkimusten kautta voidaan todeta, että lapset tarvitsevat yksilöllistä kohtelua. Tutkimuksista saatu tieto on kuitenkin vielä vähäistä tai osiltaan sattumanvaraista ja epäsystemaattista. Temperamenttitutkimuksen tarkoituksena on ollut lisätä lasten ominaisten piirteiden ymmärtämistä, eikä niinkään neuvoa, miten millaista lasta tulisi kasvattaa. (Keltikangas-Järvinen 2004, 172.) Kun aikuinen tiedostaa lapsen ominaisen rytmin ja temperamentin, voi hän omalla toiminnallaan antaa lapselle paremmin niin sanottuja flow -kokemuksia. Flow kokemukset syntyvät, kun lapsi saa tehdä hänelle mieluisia asioita ja uppoutua niihin. Nämä hetket ovat tärkeitä lapsen itsetunnon vahvistamisen kannalta ja lisäävät lapsen onnellisuutta. Kasvattajan olisi myös tärkeää tunnistaa oma temperamenttinsa, ettei hän tiedostamattaan alkaisi muovata lapsia tiettyyn muottiin, mikä on hänelle itselleen luontainen. Kasvattajan ei tulisi vertailla lapsia toisiinsa, eikä arvottaa sitä, mikä temperamentti on hänen mielestään toistaan parempi. Etenkin ujojen lasten kanssa on tärkeää, että aikuinen luo sellaisen tunteen, että ei haittaa, vaikka epäonnistuu tai vastaa väärin. (Viljamaa 2009, 57.)

Kaikilla lapsilla on taitoja, joita kannattaa kehittää riippumatta siitä, minkälainen temperamentti lapsella on. Aktiivinen tai rajusti toimiva lapsi ei välttämättä osaa olla paikoillaan silloin kun sitä vaaditaan, mutta hänen vahvuutensa tulevat esille esimerkiksi urheilussa tai esiintyessä. Aktiivisuus, kuten mikään muukaan temperamenttipiirre ei ole siis yksiselitteisesti heikkous tai vahvuus, vaan ympäristö voi muodostaa siitä jommankumman. Aikuisen tulisi tukea lapsen vahvuuksia välittäen ja ymmärtäen häntä. Kun edes yksi aikuinen osoittaa lapselle kannustusta, vahvistaa se lapsen ominaista temperamenttia. Kasvattajan olisi hyvä välillä tarkastella omaa toimintaansa ja pohtia, miten hän voisi paremmin tukea ja lähestyä eri temperamenttisiä lapsia. Omia kommunikointitaitojaan voi aina harjaannuttaa sekä opetella ilmaisemaan itseään selkeämmin ja lapsen temperamenttiin sopivalla tavalla. Jos kasvattaja haluaa oppia ymmärtämään eri temperamenttisiä lapsia, kehittyä hän samalla itsekin ja oppii lähestymään erityyppisiä lapsia. Hillittyä ja varovaista lasta ei kannata lähestyä rajusti ja kovaäänisesti, sillä lapsi saattaa pelästyä. Parempi tapa on hiljentää omaa ääntään, ottaa katsekontaktia sekä kääntyä lapsen puoleen. (Viljamaa 2009, 150, 159, 169.)

Ympäristön odotukset voivat olla joskus ristiriidassa yksilön temperamentin kanssa, ja siksi kasvatuksella pyritään tukemaan ja rajoittamaan eri temperamenttityyppisiä lapsia. Lasten rajoittaminen ja tukeminen on tärkeää, jotta lapset oppisivat elämään yhteiskunnan normien mukaisesti. (Keltikangas-Järvinen 2004, 40.) Kasvattajien on suhtauduttava lasten käyttäytymiseen tietyllä tavalla. Lapsille tulee tehdä selväksi rajojen asettamisen kautta, mikä on sallittua toimintaa ja käyttäytymistä ja mikä puolestaan ei. Rajojen asettamista ei pitäisi nähdä vain negatiivisessa mielessä, sillä lapselle voi korostaa rajoja myös lapsen toimiessa oikein. Lapsen käyttäytyessä hyvin aikuisen on yleensä helppoa näyttää olevansa iloinen tästä ja antaa positiivista huomiota lapselle. (Skodvin 2004, 22.) Lapsille on kuitenkin tärkeää, että kasvatus tuntuu heistä oikeidenmukaiselta ja he ymmärtävät, minkälaisesta käytöksestä palkitaan ja mistä puolestaan rangaistaan. Kun säännöt on perusteltu lapsille hyvin, ja heidän mielipiteensä on kysytty, osaavat he itsekin sitoutua näihin sääntöihin ja noudattaa niitä pääsääntöisesti myös silloin, kun aikuinen ei ole paikalla. (Viljamaa 2009, 137.) Sääntöjä asettaessaan kasvattajan tulisi aina ottaa huomioon, mitä tietyn ikäiseltä lapselta voidaan vaatia, sekä ymmärtää lapsen yksilöllisyys. Temperamentti vaikuttaa hyvin paljon siihen, miten lapsi noudattaa sääntöjä. Jos lapsen on vaikeaa totella kasvattajaa, kannattaa tottelemista harjoitella mielek-

käiden asioiden kanssa ja välttää turhanpäiväisiä vaatimuksia. (Keltikangas-Järvinen 2012, 58–59.)

Lastentarhanopettajilla oli tukemisesta ja rajoittamisesta myös omat näkemyksensä. Lastentarhanopettaja (1.) oli sitä mieltä, että hiljaista lasta pitäisi tukea aikuisen läheisyydellä sekä olemalla lapsen vieressä esimerkiksi uusissa tilanteissa. Myös ajan antaminen lapselle on tärkeää, sillä ajan myötä lapsi tottuu helpommin asioihin. Äänekästä lasta tulisi tukea niin, että hänelle luotaisiin tilanteita, missä saa käyttää ääntä ja vähän riehuakin. Tärkeää olisi myös luoda tilanne, missä ei tarvitsisi sanoa ”ei” tai kieltää riehumisesta. Tällaisen temperamentin omaavia lapsia usein rajoitetaan muun muassa poistamalla huoneesta. Rajoittamisessa pitäisi huomioida se, ettei se tuntuisi niin negatiivisesta lapsesta. Kieltämisestä ja/tai poistamisesta pitäisi lapselle kuitenkin jäädä lopuksi tunne, että hän on pidetty ja ihana, vaikka toimikin tällä kertaa väärin. Lapsen olisi hyvä siis oppia, että tietty käytös oli väärää, mutta muuten hän on arvokas omana itsenään. Lasta olisi myös hyvä olla kieltämättä hänen etunimellään, sillä nimen hokeminen negatiivisessa merkityksessä jää hänen mieleensä. Lastentarhanopettaja (1.) kertoi haastattelussa myös, että arkikielessä ajateltuja, niin sanottuja helppoja lapsia ei tarvitse paljon tukea eikä rajoittaa, mutta palautteen merkitys tulisi muistaa. Palautteessa tulisi tuoda lapselle esiin hänen käytöksensä ja toimintansa positiiviset ja negatiiviset puolet, jotta lapsi pystyy arvioimaan käytöstään jatkossa. Leikki-tilanteessa, jossa toinen lapsi on määräävä ja toinen alistuva, on tärkeää tukea alistuvaa ja rajoittaa määräävää. Jos lapset ovat isompia, on hyvä puhua asiasta myös molempien kuullen. Lastentarhanopettaja (2.) painotti haastattelussaan, että lapsia tulisi toppuuttaa lempeästi, sillä mikään temperamentti ja sen ilmeneminen lapsessa ei ole väärin. Lasta ei saa missään nimessä lannistaa, vaan aina tulee vedota yhteisiin sopimuksiin, jolloin kuunnellaan toisia ja puhutaan vuorotellen.

Rajojen asettamisen tavoitteena on taata lapselle hyvä kasvu, eikä se ole aina helppoa. Vaikka lapsi ei sitä itse ymmärtäisikään, ovat rajat hänen hyvinvointiansa varten. Joskus kasvatustilanteet vaativat kärsivällisyyttä sekä pitkäjänteisyyttä. Aikuisen tulee olla tietoinen siitä, mitä on milloinkin tekemässä, jotta lapsi oppii ymmärtämään, että aikuinen tekee sen vain tarkoittaakseen hyvää. Tämä pätee myös muissakin kasvatustilanteissa, kuten oppimistilanteissa, ei siis pelkästään rajojen asettamisessa. (Mattila 2011, 25–26.) Kasvattajien tulisi myös miettiä, millainen lasten rajoittaminen ja kieltäminen on olen-

naista ja onko lapsi ymmärtänyt kieltojen merkityksen. Jos lasta koko ajan kielletään, eikä tarkisteta ymmärtääkö lapsi edes sitä, muuttuu kielto tällöin tehottomaksi. Myös jatkuva moite saattaa ruokkia lapsen ei-toivottua käytöstä entisestään. Silloin, kun halutaan saada lapsen ei-toivottu käyttäytyminen loppumaan, voidaan kyseinen käytös jättää täysin ilman huomiota. Kun lapsi ei saa huomiota huonon käyttöksensä aikana, vähenee kyseisen käytöksen ilmeneminen vähitellen. Aluksi lapsen huono käytös voi kuitenkin lisääntyä, sillä lapsi ei halua olla ilman aikuisen huomiota. Huomion saamiseksi lapsi voi mahdollisesti lisätä ei-toivottua käytöstään, mutta lopulta huomiotta jätetty käytös saadaan loppumaan. Tällaista käytäntöä kutsutaan sammuttamiseksi. Sammuttaminen on turvallinen menetelmä, eikä se vahingoita lasta millään tavalla. Kasvattajan täytyy tietää, millaisissa tilanteissa sammuttamista voidaan käyttää, sillä sammuttamista ei tule käyttää aggressiivisen tai uhkaavan käytöksen pois kitkemiseen. Sammuttaminen on haastavaa, etenkin jos huonoa käytöstä on ennen vahvistettu huomioimalla sitä. Sammuttaminen vaatii kaikkien kasvattajien kärsivällisyyttä sekä yhteistyötä. (Keltikangas-Järvinen, 2010, 234, 237, 240–242.)

Joskus on tilanteita, jolloin lapsi täytyy poistaa yhteisestä tilasta. Lapsi saattaa käyttäytyä esimerkiksi levottomasti tai häiritsevästi, jolloin hän saa itselleen ryhmän huomion ja ryhmän toiminta on vaikeaa. Tällöin on oikea menettely käyttää positiivisena vahvistamisena lapsen erottamista yhteisestä tuokiosta. Tällainen menettely kasvattaa lapsen itsekontrollia ja hän oppii rauhoittumaan. Tämä menetelmä eroaa sammuttamisesta niin, että erottamisessa lapselta minimoidaan käyttäytymisen mahdolliset vahvistajat. Jos lapsi on hyvin aggressiivinen, ei häntä kuitenkaan voida jättää ilman valvontaa. Erottamista ei tulisi myöskään käyttää pienten (2-3-vuotiaiden), uhmaikäisten lasten kohdalla, sillä uhmakohtauksen aikana lapsi etsii rajojaan sekä on riippuvainen aikuisen avusta. Uhmakohtauksen aikana lapsi tarvitsee aikuisen tukea ja lapselle tulee turvallinen olo, kun hän huomaa, että aikuinen kestää hänen uhmansa. (Keltikangas-Järvinen 2010, 244–247.)

6.3 Haastavan tai aktiivisen lapsen tukeminen

Aggressiivisuus ei ole temperamenttipiirre, mutta sen ilmenemiseen vaikuttaa lapsen temperamentti. Tiedyt temperamenttipiirteet saavat aikaan sen, että lapsi turhautuu ja

tulee aggressiiviseksi. Jos lapsi on pieni ja hyvin aktiivinen, on hyvin tärkeää ennakoida tilanteita, jossa hän luultavasti frustroituu eli turhautuu. Pienellä lapsella ei ole tarpeeksi sosiaalisia taitoja, joten näiden tilanteiden ennalta arvioiminen korostuu. Aktiivinen lapsi tarvitsee kasvattajan ohjausta ja ennakoivaa rauhoittamista. Aikuisen tulisi arvioida sekä rajoittaa lapsen kontaktien määrää toisten lasten kanssa miettien sitä, kuinka paljon aktiviteetteja lapsi jaksaa yhden päivän aikana. Aktiivisen lapsen vauhti kiihtyy etenkin hänen väsyessään, eikä lapsi osaa välttämättä itse rauhoittua sekä vetäytyä pois tilanteista. (Keltikangas-Järvinen 2012, 60.)

Jos lapsen ominaiseen temperamenttiin kuuluu korkea intensiteetti, on lapsi hyvin koetilunhaluinen, raju leikeissään, eikä suostu usein kuuntelemaan aikuisen neuvoja. Tällaisen lapsen kanssa olisi hyvä rauhoittua ja opettaa lasta säännöstelemään intensiteettiään ja kätkemään rajuutensa tietyissä tilanteissa. Lapsen tulisi oppia, että aina ei tarvitse juosta paikasta toiseen. Lapselle tulisi opettaa pysähtymistä ja ympäristön tarkkailua ja luonnossa lapsi yleensä rauhoittuu itsestään. Etenkin korkean intensiteetin omaavan lapsen kanssa tulisi kiinnittää huomioita neuvojen ja ohjeiden selkeyteen. Kasvattajan tulisi kieltää lasta positiivisessa muodossa, ilman ”älä” – sanaa, sekä antaa lyhyitä ja konkreettisia neuvoja lapselle. Positiivinen kieltö on yleensä selkeämpi, sillä siinä käy ilmi tavoiteltu tila tai asia. Jos lapsi esimerkiksi ei malta istua paikoillaan ja kiemurtelee tuolillaan, on kasvattajan hyvä kertoa lapselle, miten tuolissa tulisi istua. Kasvattaja voi sanoa esimerkiksi; ”Istu jalat oikein päin ja pylyy penkissä” eikä käyttää kielteistä ohjetta, kuten ”Älä kiemurtele!”. (Viljamaa 2009, 36–37.)

Haastavan lapsen kanssa voi tulla usein konfliktitilanteita ja kasvattajan on tärkeä olla tietoinen, miten tällaisissa tilanteissa toimitaan. Lapsen tulisi saada näyttää suuttumuksensa sellaisessa ympäristössä, missä kasvattaja ei mene lapsen raivon mukaan, vaan hallitsee tilannetta. Aikuisen olisi hyvä opettaa lapselle vihanhallintakeinoja, jotta lapsi oppisi itse kontrolloimaan tunteen purkauksiaan. Kun lapsi huomaa, että aina suuttumuksen tullen ei tarvitse alkaa raivota, lapsi oppii toimimaan tilanteeseen sopivalla tavalla ja hänen itsetuntonsa kohoaa. Kasvattajien olisi hyvä muistaa, että jo kolmevuotiaan lapsen kanssa pystyy puhumaan tilanteista ja niihin sopivista toimintatavoista Turvallisuuden tunteen luomiseksi lapsi tarvitsee välillä jämäkkää kasvatusta, mutta niin sanottua pakkovaltaa ei tulisi käyttää. Pakkovallan käyttö alistaa lasta ja pakottaa lapsen tottelemaan aikuisen käskyä, sillä rangaistukset kovenevat joka kerta. Pakkovallan käyt-

tö voi johtaa lapsen kiinnipito -tilanteisiin, jotka kuitenkin voitaisiin välttää systemaattisella ja joustavalla kasvatusteella. Jos kasvatuste on kunnossa ja kasvatusympäristö on turvallinen, lapsi uskaltaa välillä olla myös suuttunut. Lapsen kasvatustilanteissa aikuisen olisi hyvä yrittää ymmärtää tulistuvaa lasta ja päästä hänen kanssaan niin sanotusti samalle aaltopituudelle. (Viljamaa 2009, 125–127, 139, 141.)

Etenkin haastavan lapsen kanssa on tärkeää, että lapselta ei kysy mielipidettä aikuisen päätettävistä asioista. Jos esimerkiksi ollaan menossa ulos, ei aikuisen pidä kysyä lapselta, mennäänkö ulos, vaan sanoa, että kohta lähdemme ulos. Lapsen uhmakasta käytöstä vähentää usein se, jos lapsi saa tehdä pieniä itsenäisiä päätöksiä. Pukemistilanteissa lapselta voi esimerkiksi kysyä, kumman väriset hanskat laitetaan hänelle käteen. Jos lapsi ei osaa valita vaihtoehdoista tai ei suostu pukeutumaan ulos lähtiessä, on aikuisen oltava määräävässä roolissa päättäen, mitä lapsi laittaa päälleen. Aikuisen on tärkeää pysyä rauhallisena lapsen kapinoidessa, koska muuten hän ei saa myöskään lasta rauhoittumaan. On tärkeää myötäelää lapsen raivotilanteissa ja kertoa lapselle, että näkee hänen nyt olevan vihainen. Tällöin lapsen ei tarvitse olla yksin raivonsa kanssa. Aikuisen ollessa vahva kasvattaja, tulee lapselle turvallinen olo. Lapsille on myös hyvä kertoa etukäteen esimerkiksi uloslähdöstä, jotta lapsi pystyy valmistautumaan tähän. Jos lapsi ei suostu lähtemään ulos, kasvattajan ei kannata uhkailla lasta, vaan varoittaa kerran ja sen jälkeen toimia itse asian mahdollistamiseksi. (Viljamaa 2009, 41.)

Usein haastavan lapsen kanssa hyvät hetket voivat olla harvassa, mutta silloin kun niitä on, ne on ehdottomasti huomioitava. Haastavan lapsen kanssa onnistumisen kokemuksia saadaan monesti aikaan yhdessä tekemällä. Yhdessä tekemisen kautta syntyy helposti tilanteita, jolloin lapsen kehuminen on luonnollista. Lapsen ollessa reipas tai kun lapsi osaa ottaa huomioon muut, on lapsen positiivinen huomioiminen paikallaan. Haastavan lapsen voi tällä tavoin opettaa olemaan ylpeä omasta itsestään ja rohkeudestaan. Aikuisen avulla haastavakin lapsi oppii ajattelemaan myös muita kuin itseään. Haastavan lapsen rohkeaa temperamenttia tulisi myös vahvistaa ja antaa lapsen hyödyntää sitä esimerkiksi esiintymistilanteissa. (Viljamaa 2009, 143–145.)

6.4 Helpon temperamentin tukeminen

Vanhemmat saattavat ajatella niin sanotun helpon lapsen olevan oman kasvatuksensa tulosta. Kasvatuksen vaikutusta ei voida kiistää, mutta suurimmaksi osaksi helpon olemuksen taustalla on lapsen temperamentti. Lapsen vanhemmat voivat omalla toiminnallaan vaikuttaa jo ennestään säännöllisen rytmin omaavaan lapseen ylläpitämällä säännöllisiä ruoka- ja nukkumaanmenoajoja. Vaikka vanhempien on helpompaa kasvattaa tällaisen temperamenttityypin lasta, voi helpollakin lapsella olla omat kasvatusongelmansa. Helppo lapsi on tottunut yleensä siihen, että saa sen minkä haluaa, koska hän harvoin haluaa mitään. Kun lapsi on ollut joustava ja hänen oma rytmi on sattunut sopimaan kodin rytmiin, ei häneltä ole vaadittu paljon. Ongelmia voi kuitenkin syntyä, kun lapsi menee esimerkiksi päiväkotiin, jossa rytmi voi poiketa hänen tottumuksistaan. Jos lapsi ei ole oppinut toimimaan sääntöjen mukaan, hänellä voi olla ongelmia sopeutua siihen, ettei saa tehdä mitä haluaa. Jos lapsi kuitenkin oppii, että muualla ei päde samat säännöt kuin kotona, sekä pystyy muuttamaan käytöstään tilanteen ja paikan mukaisesti, ei ongelmia välttämättä synny. (Keltikangas-Järvinen 2004, 53–54, 155–156.)

Emme löytäneet teorian tietoa, joka olisi vastannut juuri helpon lapsen tukemiseen, mutta temperamenttityypiltään helppo lapsi tarvitsee yhtä lailla huomiota ja tukea kasvussaan kuin muutkin, eri temperamenttiset lapset. Kerroimme aiemmin, miten lapsia voidaan tukea ja kasvattaa, ja nämä pätevät jokaisen lapsen kohdalla. Näitä samoja asioita voidaan soveltaa myös helpon temperamentin tukemiseen. Hyvä vuorovaikutus aikuisen kanssa, rutiinit, rajat sekä turvallisuuden tunne ovat asioita, joita jokainen lapsi tarvitsee kehityksensä tueksi (Sinkkonen 2008, 269–271). Lapsi, jolla on helppo temperamentti, voi olla myös ujo tai vetäytyvä. Tästä kerromme seuraavassa kappaleessa.

6.5 Vetäytyvän ja ujon lapsen tukeminen

Kenenkään ei tulisi olettaa, että kaikki pojat ovat meneviä ja vauhdikkaita ja tytöt puolestaan hiljaisia. Päiväkotiryhmään mahtuu temperamentiltaan monenlaisia lapsia, ja heitä jokaista tulisi tukea, ohjata sekä hoivata yksilöllisesti. Vetäytyvät ja niin sanotut helpot lapset ovat niitä, jotka jäävät päiväkodin nopeatempoisessa arjessa helposti muiden varjoon. Nämä lapset tarvitsevat yhtä paljon huomioita kuin temperamentiltaan näkyvämmätkin yksilöt, ja heidän rauhallisuuttaan tulisi kunnioittaa. (Ylitapio-Mäntylä

2012, 78.) Ujous on normaali temperamenttipiirre, joka ilmenee ensireaktionä uusissa tilanteissa. Kun lapsi on pieni ja tämä ensireaktio on voimakasta, tarvitsee lapsi usein aikuisen jokaiseen uuteen tilanteeseen tuekseen. On kuitenkin todettu, että ujous ei kuitenkaan häviä, mutta kouluikään mennessä lapsi oppii yleensä selviytymään tilanteista, missä häntä ujostuttaa. Jos lapsella ei kuitenkaan vielä kouluikässä ole näitä selviytymiskeinoja, ei niiden voida ajatella johtuvan temperamentista, vaan kyseessä ovat muut ongelmat. Lapsen ujous tulisi hyväksyä sellaisenaan, eikä aikuinen saisi kommentoida sitä lainkaan. On tärkeää, että aikuinen on lapsen tukena niin kauan, kuin lapsi itse sitä tarvitsee. (Keltikangas-Järvinen 2010, 47–49.) Jotta lapsi kokisi olonsa turvalliseksi aikuisen seurassa, tulee heidän välillään vallita turvallinen kiintymyssuhde. Tämän takia kuka tahansa aikuinen ei kelpaa lapselle turvaksi ja tueksi. Jos lasta esimerkiksi pelottaa mennä uutena päiväkotiin, olisi lapselle tärkeän aikuisen hyvä olla matkassa. Näin lapsi pystyisi opettelemaan pelkojensa hallintaa, mutta useinkaan se ei ole mahdollista ja tätä perustellaan päiväkodissa niin, että heidän täytyy olla tasapuolisia kaikkia vanhempia ja lapsia kohtaan. Tämä ei kuitenkaan ole oikeudenmukaista esimerkiksi hitaasti lämpeneviä lapsia kohtaan, sillä helposti sopeutuvat lapset eivät edes tarvitse aikuista vierelleen sopeutuakseen päiväkotiin. Koska kaikilla lapsilla on erilainen temperamentti, ei heidän ominaislaadustaan riippumaton kohtelu ole tasapuolista. Joillekin lapsille uudet tilanteet tuovat positiivista jännitystä, kun taas toisille samat tilanteet aiheuttavat jopa painajaisia. Uusia tilanteita pelkääviä lapsia voitaisiin tukea sallimalla heille edes hetkeksi läheinen aikuinen mukaan näihin tilanteisiin. (Keltikangas-Järvinen 2004, 27.)

Ujon lapsen temperamentti tuntuu olevan monille kasvattajille jopa aggressiivisuutta haastavampi kohdata. Aggressiivisen lapsen kanssa osataan toimia, mutta ujo lapsi usein saa kasvattajat hieman hämilleen ja miettimään, miten lasta tulisi auttaa sopeutumaan eri tilanteisiin. Ujon lapsen tukemisessa on oma ristiriitansa, koska toisaalta lasta yritetään opettaa rohkeaksi ja toisaalta taas lapsen annetaan leikkiä yksin hänen temperamenttiaan tulkien. Vaikka lapsi olisi ujo ja hän viihtyisi yksinään, ei lasta tulisi jättää yksin ryhmän ulkopuolelle vedoten lapsen yksilöllisen temperamentin huomioimiseen. Ujon lapsen ohjaamiseen ei riitä se, että kasvattaja neuvo lasta sivusta, miten hänen tulisi esimerkiksi mennä leikkimään muiden kanssa. Aikuisen tulisi olla mukana näyttämässä lapselle konkreettisesti mitä tilanteessa tapahtuu ja miten tulisi toimia. Sinänsä yksin leikkimisessä ei ole mitään ongelmaa, vaan päinvastoin se on hyvä taito lapsella. Olisi kuitenkin hyvä, että lapsi saisi kokemuksia toisten lasten kanssa toimimisesta edes

silloin tällöin. Ujon ja vetäytyvän lapsen tukemisen haastavuus tulee esille etenkin siinä tilanteessa, kun kasvattaja ei ole varma, leikkiikö lapsi mielellään yksinään vai haluaisiko hän mennä muiden leikkeihin mukaan uskaltamatta tehdä tätä. Leikkiin kannustaminen on myös tietyltä osin ikäsidonnaista, ja lapsi rohkaistuu enemmän myös iän myötä. (Keltikangas-Järvinen 2010, 43–45.)

Kun lapsi rohkaistuu aikuisen avulla sosiaalisissa tilanteissa esimerkiksi olemaan esillä tai seisomaan omien mielipiteidensä takana, hänen minäpystyvyytensä vahvistuu. Kun lapsi huomaa, että pystyy hallitsemaan ja vaikuttamaan elämäänsä, lapsi niin sanotusti voittaa arkuutensa. Sitä mukaan, kun arkuus vähenee, on lapsen helpompi lähestyä muita ja opetella sosiaalisia suhteita. (Viljamaa 2009, 165.) On normaalia, että noin kaksivuotiaat lapset leikkivät paljon yksin, mutta kun lapsi tulee vanhemmaksi, noin neljän tai viiden-vuoden ikään niin häntä pyritään ohjaamaan enemmän muiden mukaan. Jo pienestä asti vetäytyvä lapsi voi joutua kiusaamisen kohteeksi niin, että hänet jätetään leikkien ulkopuolelle. Tällöin kiusaamisen syynä on lapsen ominainen temperamentti, eikä etenkin pienillä lapsilla ole minkäänlaisia selviytymiskeinoja päästä ulos tällaisesta tilanteesta. Kasvattajan tulee havainnoida ja tarkkailla tilanteita päiväkodissa, sillä vain hän voi katkaista erilaiset kiusaamisen muodot. (Keltikangas-Järvinen 2010, 45–46.)

Aikuinen voi tukea ujoa lasta muun muassa erilaisissa leikkitilanteissa. Kun aikuinen ohjaa lasta leikissä sekä luo hänelle tärkeän roolin, jossa auttaa häntä suoriutumaan, saa ujo lapsi leikkitilanteista mielihyvän kokemuksia. Lapsen mielihyvää vahvistaa se, jos hän saa positiivista huomioita myös muilta lapsilta. Nämä mielihyvän kokemukset luovat lapselle kuvan, että muiden kanssa on hauskaa ja hän haluaa luultavasti hakeutua niihin tilanteisiin uudestaan. Jos lapsi ei ole kiinnostunut olemaan muiden kanssa, on hänen vaikea harjoitella sosiaalisia taitoja. Aikuisen tehtävänä on tukea lasten välisiä ystävyyssuhteita ja niiden syntyä, sillä niiden kautta lapsi saa kehitystä tukevia, positiivisia kokemuksia. Aikuisella on tärkeä rooli leikkitilanteiden ohjaajajana, sillä hänen tulee opettaa lapsille sosiaalisia taitoja. Vaikka lapset leikkivät usein saman kaverin kanssa, tulisi heille opettaa, että ketään ei saisi jättää ulkopuolelle. (Keltikangas-Järvinen 2010, 46–47.)

Yleisesti koulussa ja päiväkodissa muita aktiivisemmat lapset saavat kasvattajalta enemmän huomiota kuin vähemmän aktiiviset, niin sanotut välttäjät – lapset. Välttäjät

lapsilla tarkoitetaan sellaisia lapsia, jotka keskittyvät miellyttämään muita, eivätkä halua missään nimessä aiheuttaa minkäänlaisia ristiriitoja. Nämä välttäjälapset jäävät helposti aktiivisempien lasten varjoon, vaikka hekin tarvitsisivat yhtä paljon huomiota aikuiselta. Kasvattajan tulisi huomioida toiminnassaan kaikenlaiset lapset, sillä ilman aikuisen huomiota jääneillä lapsilla aktiivisuus vähenee entisestään. Vaikka kasvattaja haluaisi keskittyä ujojen ja hiljaisempien lasten huomioimiseen ryhmätilanteissa, on se usein hyvin vaikeaa, koska hän joutuu keskeyttämään toiminnan ja kieltämään jatkuvasti äännessä olevia lapsia. Tällöin ainoastaan aktiiviset lapset saavat itsetunnon vahvistusta, sillä kielteinenkin palaute voi toimia vahvistena, joka kertoo, että lapsi on huomattu. (Viljamaa 2009, 55–56.)

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Työmme tarkoituksena oli löytää eri temperamenttipiirteisille lapsille tukemisen keinoja. Lähdimme tarkastelemaan tukemista havainnoitavien lapsien kautta eli sitä, miten juuri heidän temperamenttipiirteitään voitaisiin tukea. Vaikka havainnoitavissa lapsissa ei ollutkaan havaittavissa ujoa tai vetäytyvää temperamenttipiirrettä, halusimme käsitellä myös tällaisen temperamentin tukemista. Olisimme kovasti halunneet havainnoida ujoa lasta, mutta kummankaan havainnointiryhmässä ei ilmennyt selkeästi tällaista temperamenttia. Poikkeuksena oli kuitenkin toisessa havainnointiryhmässä oleva yksi lapsi, jolla oli havaittavissa vetäytyvyyttä. Tämä saattoi johtua hyvin pitkälti siitä, että lapsi tuli toisesta kulttuurista, eikä vielä osannut puhua suomen kieltä. Jos olisimme valinneet hänet havainnointimme kohteeksi, olisi meillä voinut tulla virhetulkintoja hänen temperamentistaan, vaikka tosiasiallisesti lapsen käytös saattoi johtua pelkästään kielimuurista. Käytännön kokemusten sekä teorian pohjalta olimme kuitenkin saaneet sellaisen käsityksen, että päiväkodissa tiedetään hyvin vähän siitä, miten ujoa temperamenttia tulisi tukea. Tämä vaikutti vahvasti valintaamme tarkastella myös vetäytyvän lapsen kanssa työskentelyä.

Lasten havainnointi ei ollut helpoin menetelmä, sillä päiväkodeissa oli suuret lapsiryhmät ja tilanteet vaihtelevat nopeasti. Koska menetelmämme oli osallistuva havainnointi, meidän piti reagoida tilanteisiin ja olla tarvittaessa apuna päiväkotiryhmän arkisissa toiminnoissa. Tämän vuoksi havainnoinnille ei jäänyt niin paljon aikaa, kuin olisimme ehkä tarvinneet. Myös havainnoinnin aloittaminen oli vaikeaa, koska lapsia oli paljon ja kumpikin valitsi ainoastaan kaksi lasta. Meidän täytyi aluksi havainnoida kaikkia lapsia, jotta pystyimme valitsemaan mahdollisimman erityyppisiä lapsia tarkempaan havainnointiin. Tämä oli haastavaa ja raskasta, sillä täytyi kokoajan olla valppaana otollisille tilanteille, jossa lasten yksilöllisyys pääsisi näkyään. Teoriaamme ajatellen sopivien lasten löytäminen vei oman aikansa, eikä meille täten jäänyt yhdeksää viikkoa aikaa havainnoida valitsemiamme lapsia. Kun olimme valinneet havainnoitavat lapset, aloimme seurata heitä tarkemmin. Haastavinta oli poimia lasten toiminnasta oleellisin ja juuri meidän aiheeseemme liittyvät asiat.

Meillä itsellämme oli havainnointijakson aikana myös paljon muita koulutehtäviä, joihin täytyi panostaa, mikä toi haastetta havainnointiin keskittymiseen. Meidän täytyi pitää teoriatieto mielessämme koko ajan, jotta osaisimme kohdistaa havainnointia oikeisiin tilanteisiin. Lisäksi päiväkodissa oli sellainen tilanne, ettemme ehtineet kirjoittaa havaintoja saman tien ylös, ja näin ollen meidän piti muistella päivän tapahtumia jälkeensä. Palkitsevaksi koimme havainnoinneissa sen, kun näimme lapsissa niitä piirteitä, joita me toivoimme näkevämme. Näin lyhyessä ajassa ei voinut nähdä kaikkea lapsista, mutta saimme innostusta aina niistä tilanteista, kun lasten temperamentit tulivat selkeästi esiin. Koemme, että havainnointijaksosta oli paljon hyötyä meille, sillä jakson aikana opimme tarkkailemaan lapsia yksityiskohtaisemmin.

Havainnointiaineiston kautta lapsista nousi esiin sellaisia temperamentipiirteitä, joiden mukaisesti teimme omat johtopäätöksemme siitä, mihin temperamenttityyppiin lapsi voisi sijoittua. Pitkän pohdinnan jälkeen, tulimme siihen tulokseen, että Saara on temperamentiltaan helppo, sillä hän lähestyi rohkeasti uusia ihmisiä, oli sopeutuvainen eri tilanteisiin ja iloinen mielialaltaan. Hänellä oli myös hyvä keskittymiskyky, eikä häntä tarvinnut koskaan kieltää mistään. Luokittelimme Oonan puolestaan vaikeaan temperamenttiin, sillä hänen oli hyvin vaikea sopeutua eri tilanteisiin ja hän käyttäytyi hyvin levottomasti. Tämän vuoksi aikuinen joutui puuttumaan usein hänen käytökseensä ja rauhoittamaan hänen voimakkaita reaktioitaan. Oonan luokittelu tähän tyyppiin ei ollut kuitenkaan selkeää, sillä hän osasi olla hyvinkin rauhallisesti esimerkiksi pienryhmätilanteissa sekä aamupiirien aikana. Myös Vilman sijoittaminen näiden kolmen tyypin mukaisesti oli haastavaa, sillä hänen piirteensä kuvastivat ääripäiden yhdistelmää, eli vaikean ja helpon tyypin piirteitä. Vilma oli hyvin aktiivinen ja hänen häirittevyytensä oli korkea, joten hän kiinnitti paljon huomiota muihin lapsiin ja usein häiritsi ryhmän toimintaa. Vaikeaan temperamenttiin viittaavaa oli se, että Vilman oli vaikea sopeutua muiden sääntöihin, sillä hän halusi itse päättää joka asiasta. Vilma oli kuitenkin perusolemukseltaan iloinen ja lähestyi helposti uusia ihmisiä, joten hänessä oli myös helpon temperamentin ominaisuuksia. Eetun tyypittelimme puolestaan hitaasti lämpeneväksi temperamenttityypiksi, sillä hän oli aluksi varautunut uusissa tilanteissa. Eetunkaan luokittelu pelkästään yhteen temperamenttityyppiin kuuluvaksi ei ollut selvää, koska hänen reaktiot olivat hyvin intensiivisiä eli hän näytti iloisuuden sekä surullisuuden voimakkaasti. Lisäksi hänellä oli hyvä keskittymiskyky, ja hän sopeutui hyvin muiden lasten ehdotuksiin.

Emme kuitenkaan voi näin lyhyen havainnointijakson pohjalta tehdä yleistystä kyseisten lasten temperamenteista. Lasten käyttäytymiseen vaikuttaa moni asia, emmekä voi esimerkiksi tietää, käyttäytyykö lapsi aivan eri tavalla kotona, kuin päiväkodissa. Emme voi tietää myöskään sitä, vaikuttiko lasten päiväkodissa olon aika heidän käytökseensä, sillä jotkut lapset voivat esimerkiksi turhautua tai ikävystyä pitkän päiväkotipäivän aikana. Havainnointijaksomme ajankohdalla oli myös omat vaikutuksensa saamaamme aineistoon, sillä päiväkodin toimintakausi oli alkanut jo syksyllä, ja monet asiat olivat jo lapsille tuttuja. Jos havainnointijaksomme olisi ollut heti toimintakauden alussa, olisi lapsista saattanut näkyä enemmän uusiin asioihin suhtautuminen ja niihin tottuminen.

Haastattelun pitäminen ja käsitteleminen oli meidän mielestämme huomattavasti helpompaa kuin havainnointi ja siitä saadun aineiston analysoiminen. Olimme suunnitelleet tarpeeksi hyvin haastattelukysymykset ja näin ollen valmistautuneet riittävästi. Mielestämme oli hyvä, että pidimme haastattelut vasta havainnointijakson lopussa. Lastentarhanopettajat olivat tulleet meille tutuiksi jo siinä vaiheessa, mikä teki haastattelutilanteista rentoja, mutta asiassa pysyviä. Haastatteluissa tuli selkeästi esiin se, että lastentarhanopettajat ajattelivat lapsilähtöisesti. Lapsilähtöisyydestä kertoi muun muassa se, että he olivat pohtineet paljon omia työtapojaan, kuten sitä, kielletäänkö lapsia liikaa ja miten palaute lapsille annetaan. Lisäksi he kokivat kasvatuskumppanuuden tärkeäksi osaksi lapsen temperamentin tukemista, sillä vuorovaikutuksessa vanhempien kanssa lapsen ominaisista piirteistä saadaan tärkeää tietoa ja näin voidaan tukea lasta oikealla tavalla.

Lastentarhanopettajien näkemykset temperamentin määrittelystä olivat keskenään hyvin samanlaisia sekä vastaukset vastasivat temperamentin määrittelyn teoretietoa. He olivat myös samaa mieltä siitä, että lapsen temperamentti vaikuttaa siihen, miten helposti lapsi ryhmäytyy ja tarvitseeko hän aikuisen tukea. Molemmat haastateltavistamme ottivat esille myös sen, että aktiivisten lasten kanssa on välillä haastavaa rauhoittaa ja keskittyä yhteen asiaan. Tämä näkyi myös havainnoinnin kohteena olevissa lapsissa, jotka olivat temperamenttipiirteiltään aktiivisia. Pienryhmäpedagogiikka havaittiin hyväksi menetelmäksi temperamentista riippumatta, mutta liikunta toimii usein aktiivisten lasten kanssa, sillä energiapurkausten jälkeen he jaksavat keskittyä paremmin.

Useimmat haastatteluvastauksista vastasivat joko suorasti tai epäsuorasti teoriatietoon. Monet asiat, kuten positiivisen palautteen ja yhteisten sopimusten merkitys sekä lasten kasvattaminen yhteiskunnan normien mukaan olivat suoraan linjassa teorian kanssa. Epäsuorasti teoriatieto tuli esille käytännön esimerkkien kautta. Haastattelussa ilmeni, että istumajärjestyksen suunnittelussa tulee huomioida eri temperamentit, eikä kaikkia lapsia voida laittaa istumaan sinne, minne he itse mieluiten menisivät. Tämä liittyi epäsuorasti siihen teoriatietoon, että kaikkia lapsia ei voi kohdella samalla tavalla joka tilanteessa heidän yksilöllisistä temperamenttipiirteistään johtuen. Aineistomme kautta törmäsimme myös sellaisiin asioihin, mitä teoriatieto ei ollenkaan kertonut; peiliin katsominen ja oman kuvan piirtäminen voi olla etenkin vetäytyville lapsille vaikeaa. Toisena uutena asiana meille tuli se, että temperamentti voi näkyä myös niin, että lapsi hakee huomiota aikuiselta ja haluaa apua vaikka osaisikin esimerkiksi pukea itse. Uutena asiana meille tuli myös se, että lapsen iällä sekä temperamentilla on vaikutusta siihen, miten hän suhtautuu positiiviseen palautteeseen. Emme olleet myöskään ennen ajatelleet, että jos lapsen nimeä hokee usein negatiivisessa mielessä, muistaa lapsi sen pitkään. Saadun aineiston perusteella voimme huomata, että haastattelemamme lastentarhanopettajat ovat hyvin tietoisia siitä, miten monimuotoisesti temperamentti näyttäytyy päiväkodissa. Haastatteluiden kautta saimme hyvin käytännön vinkkejä, miten erilaisten lasten kanssa tulisi toimia. Saimme muun muassa tietää, että suunnittelulla ja lasten paikkojen miettimisellä ennakkoon on hyvin tärkeä merkitys sekä toiminnan sujumisen, että eri temperamenttien huomioimisen ja tukemisen kannalta.

Opinnäytetyöprosessi on ollut kaiken kaikkiaan antoisaa, mutta myös haastavaa. Koska viimeinen vuosi on ollut täynnä erilaisia opintoihin liittyviä suorituksia, on opinnäytetyönteolle ollut välillä vaikeaa löytää aikaa. Ajan järjestämiseen on vaikuttanut myös se, että kummankin aikataulut on jouduttu ottamaan huomioon. Koemme kuitenkin, yhteistyömme on tuonut opinnäytetyölle lisäarvoa, sillä meidän molempien näkemykset kuuluvat jokaisesta lauseesta minkä olemme kirjoittaneet. Emme jakaneet työtä niin, että kumpikin tekisi esimerkiksi jonkun osion itsenäisesti, vaan halusimme tehdä työstä selkeästi yhteisen. Myös opinnäytetyömme aiheen haasteellisuuden vuoksi yhdessä kirjoittaminen auttoi molempia pysymään ajan tasalla, eikä jatkuvia ratkaisuja tarvinnut yksin pähkäillä. Näin ollen työn osa-alueiden jakaminen ei tullut kysymykseenkään.

On paljon asioita, joita olisimme halunneet vielä käsitellä temperamenttiin liittyen ja meidän täytyi välillä jopa hillitä itseämme, ettemme lähtisi liian moneen suuntaan aiheessa. Olisimme halunneet kirjoittaa esimerkiksi sosiaalisuudesta temperamenttipiirteinä, mutta se liittyi eri temperamenttiteorian piiriin ja on aiheena hyvin laaja. Työsämme kuitenkin sivusimme aihetta, koska se esiintyi myös muissa teorioissa ja teksteissä pienenä osana. Valitsemassamme teoriapohjassa oli kuitenkin sosiaalisuuden eri ilmentymiä, vaikka ihan tarkkaa nimenmukaista piirrettä ei mainittu. Lähteiden etsiminen niille teorioille, joita olimme ajatelleet linkittää aiheeseemme, oli välillä vaikeaa. Suomessa ei ole paljon muita temperamentin tutkijoita Keltikangas-Järvisen lisäksi, ja jokainen tutkija jaottelee temperamentin eri tavoin. Tämä toi haastetta lähteiden etsintään, mutta olimme sinnikkäitä ja löysimme lopulta tarpeeksi aihettamme koskevaa teoriaa. Enemmän tietoa löytyi kuitenkin siihen, miten temperamentti näkyy ja vaikuttaa koulumaailmassa kuin päiväkodissa.

Olemme oppineet tämän vuoden sisällä sietämään painetta sekä keskeneräisyyden tunnetta. Opinnäytetyömme kautta olemme oppineet ymmärtämään paremmin lasten eri temperamentteja ja havainnoimaan niiden näkyvyyttä eri tilanteissa. Tekstinmuokkaus taitomme ovat kehittyneet ja olemme huomanneet tämän myös muiden tehtävien teossa. Opinnäytetyön kautta olemme oppineet jäsentelemään tekstiä, valitsemaan oikeat sanamuodot vakuuttavuuden lisäämiseksi sekä tarkastelemaan kriittisesti omaa tekstiä ja perustelemaan asioita. Koemme siis, että opinnäytetyöprosessi opetti meitä suuresti tekstin eri hallintataidoissa. Olemme opinnäytetyömme aikana saaneet ammatillista vahvistusta sekä teoriaopiskelun että aineistonkeruun kautta. Olemme saaneet paljon uutta tietoa, jota olemme yhdessä pohtineet etenkin tulevan työelämän kannalta. Meillä on nyt paljon laajempi näkemys asioista kuin ennen opinnäytetyön tekoa. Koemme, että onnistuimme tehtävässämme, sillä saimme tutkimuskysymyksiimme vastaukset ja saimme koottua hyvän kokonaisuuden aiheeseen liittyen.

LÄHTEET

- Aaltonen, Riitta & Lehtinen, Taisto & Leppänen, Kyllikki & Peltonen, Tiina & Tarvo, Marja-Terttu & Tuunainen, Päivi & Viherä-Toivonen, Anne 2008. Havainnointi ja pedagoginen tuki 3-5-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksessa. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto: Lasten päivähoito, Oppaita ja työkirjoja 2008:3
http://www.socca.fi/files/486/Havainnointi_pedagoginen_tuki_varhaiskasvatuksessa_2008.pdf Luettu 1.11.2014
- Dunderfelt, Tony 2012. Tunnista temperamentit. Juva: Bookwell Oy
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2003. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007. Tutki ja kirjoita. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy
- Isokorpi, Tia 2006. Napit vastakkain -ristiriidat, rajat ja ratkaisut. Juva: WS Bookwell Oy
- Järvinen, Mervi & Laine, Anne & Hellman-Suominen, Kirsi 2009. Varhaiskasvatusta ammattitaidolla. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy
- Keltikangas-Järvinen, Liisa 2000. Hyvä itsetunto. Juva: WS Bookwell Oy
- Keltikangas-Järvinen, Liisa 2004. Temperamentti – ihmisen yksilöllisyys. Juva: WS Bookwell Oy
- Keltikangas-Järvinen, Liisa 2006. Temperamentti ja koulumenestys. Juva: WS Bookwell Oy
- Keltikangas-Järvinen, Liisa 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Juva: WS Bookwell Oy
- Keltikangas-Järvinen, Liisa 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY
- Kyrönlampi-Kylmänen, Taina 2010. Lapsen hyvä arki. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy
- Lyytinen, Paula & Korhonen, Mikko & Lyytinen, Heikki 1995. Näkökulmia kehityspsykologiaan – kehitys kontekstissaan. Juva: WSOY
- Mattila, Kati-Pupita 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Juva: Bookwell Oy
- Rossi-Salow, Minna 2012. Tasa-arvoinen kasvatuskumppanuus ja vertaistuki. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, Outi (toim.) Villit ja kiltit -Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Juva: Bookwell Oy (159-174)
- Sinkkonen, Jari 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Juva: WS Bookwell Oy

- Skodvin, Arne 2004. Lapselle rajat – Kannusta, rajoita, rakasta! Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Hansaprint Oy
- Teräs, Tiina 2012. Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, Outi (toim.) Villit ja kiltit -Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Juva: Bookwell Oy (103-121)
- Ylitapio-Mäntylä, Outi 2012. Leikillä ja toiminnalla ei ole sukupuolta. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, Outi (toim.) Villit ja kiltit -Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Juva: Bookwell Oy (71-90)
- Vanas, Antti 2013. Aivot viritetty yhdessäoloon. Lastentarha – Varhaiskasvatuksen ammatti- ja järjestölehti, 3/13, 16–18.
- Vilkko-Riihelä, Anneli & Laine, Vesa 2004. Mielen maailma 1. -Psykologian perustiedot. Helsinki: WSOY
- Viljamaa, Janne 2009. Mitä minä teen tämän lapsen kanssa – haastavan lapsen kasvatus. Juva: WS Bookwell Oy
- Vilka, Hanna 2007. Tutki ja havainnoi. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_2.html Luettu: 7.12.2013
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L2_3_2_4.html Luettu: 26.5.2014
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L1_2.html Luettu: 24.10.2014
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_1.html Luettu: 24.10.2014

LIITTEET

Liite 1. Haastattelukysymykset

Liite 2. Lasten temperamenttiirteet

Liite 1.

- 1. Miten määrittelisit temperamenttia? Mikä merkitys mielestäsi temperamentilla on lapsen päiväkodin arjessa?** *(tarkentava kysymys; miten temperamentti-
piirteet tulevat esille eri tilanteissa?)*

Esimerkiksi

- a. ryhmäytyminen*
- b. leikki*
- c. päiväkodin perustoiminnot)*

- 2. Miten eri temperamenttityyppiset lapset mielestäsi näkyvät päiväkodin lapsiryhmässä?**

- 3. Millainen toiminta eri temperamenttityyppisten lasten kanssa on helppoa? Mikä on puolestaan vaikeaa?**

- 4. Miten käsittelette lapsen temperamenttia hänen vanhempiensa kanssa?**

- 5. Miten pyrit itse omalla toiminnallasi saamaan kaikki lapset yhtä näkyviksi ryhmässä?** *(tarkentava kysymys; mitä otat huomioon kun esimerkiksi vedät ohjattua toimintaa lapsille?)*

- 6. Miten pyrit toimimaan eri temperamenttityyppisten lasten kanssa ja miten tuet/rajoitat lapsen temperamenttia?** *(tarkentava kysymys; miten esim. kannustat ujoa lasta leikkiin mukaan, kovaäänistä lasta hiljentymää? Miten saisit luotua lapselle sen tunteen, että hän on ainutlaatuinen ja hyvä sellaisenaan omistaen minkälaisen temperamenttityypin hyvänsä?)*

- 7. Mikä merkitys positiivisella palautteella mielestäsi on lapselle?** *(tarkentava kysymys; miten reagoit, kun esimerkiksi syrjäänvetäytyvämpi lapsi rohkaistuu olemaan esillä esim. ryhmätilanteissa? Entä silloin, kun meluisa ja äänekäs lapsi osaakin olla rauhallisesti keskittymistä vaativissa tilanteissa?)*

Liite 2.

